

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

**Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2009. gada 26. novembrī
lietā Nr. 2009-08-01**

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra,

pēc divdesmit Latvijas Republikas 9. Saeimas deputātu – Andreja Klementjeva, Valērija Agešina, Borisa Cileviča, Oļega Deņisova, Sergeja Dolgopolova, Sergeja Fjodorova, Aleksandra Golubova, Nikolaja Kabanova, Ivana Klementjeva, Aleksandra Mirska, Sergeja Mirska, Vitālija Orlova, Arta Pabrika, Ivana Ribakova, Artūra Rubika, Aigara Štokenberga, Jāņa Tutina, Jāņa Urbanoviča, Nila Ušakova un Alekseja Vidavska – pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. punktu un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2009. gada 27. oktobrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. panta vārdu „valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Likums „Par valsts pensijām” pieņemts 1995. gada 2. novembrī un stājies spēkā 1996. gada 1. janvārī. Likuma spēkā stāšanās brīdī tā 26. pants noteica, ka „valsts pensijas apmērs Ministru kabineta noteiktajā kārtībā pārskatāms ik gadu, ņemot vērā patēriņa cenu un apdrošināšanas iemaksu algas indeksa izmaiņas”.

Savukārt likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 15. punkts paredzēja:

„Līdz 2014. gada 31. decembrim valsts pensijas pārskatāmas šādā kārtībā:

1) līdz 2009. gada 31. decembrim, izņemot šā punkta 1.¹ apakšpunktā noteikto, valsts pensijas, kuru apmērs nepārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas 1. aprīlī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu, un 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu un 50 procentus no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentiem. Valsts pensijas, kuru apmērs pārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas reizi gadā 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu;

1¹) no 2008. gada 1. janvāra līdz 2008. gada 31. decembrim valsts pensijas, kuru apmērs nepārsniedz 150 latus, pārskatāmas 2008. gada 1. aprīlī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu, un 2008. gada 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu un 50 procentus no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentiem. Valsts pensijas, kuru apmērs pārsniedz 150 latus, bet nepārsniedz pieckāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas reizi gadā – 2008. gada 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu;

2) no 2010. gada 1. janvāra līdz 2014. gada 31. decembrim valsts pensijas, kuru apmērs nepārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas reizi gadā 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu un 50 procentus no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentiem. Valsts pensijas, kuru apmērs pārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, bet nepārsniedz pieckāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas reizi gadā 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu un 25 procentus no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentiem. Valsts pensijas, kuru apmērs pārsniedz pieckāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, pārskatāmas reizi gadā 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu;

3) pārskatot valsts pensijas, tiek pārskatīts piešķirtās pensijas apmērs.”

2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. pants paredz pārejas noteikumu 15. punktu izteikt šādā redakcijā: „Valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek.”

2. Divdesmit Latvijas Republikas 9. Saeimas deputāti (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) lūdz Satversmes tiesu atzīt 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. panta vārdus „valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek” (turpmāk – apstrīdētā norma) par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1. un 109. pantam.

2.1. Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, apstrīdētā norma ir pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka valsts pensijas esot sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs, tādēļ tiesiskajam regulējumam šajā jomā jābūt pietiekami stabilam un nemainīgam. Valsts pensiju apmēra pārskatīšanas kārtība, kas bijusi spēkā līdz 2009. gada 1. aprīlim, ar nelieliem grozījumiem esot pastāvējusi kopš 2002. gada 1. janvāra. Tādējādi personas, kurām ir tiesības uz valsts pensiju, paļāvušās uz tiesisko regulējumu valsts pensiju apmēra pārskatīšanas jomā un šī paļaušanās esot bijusi likumīga, saprātīga un pamatota. Tiesiskais regulējums esot bijis spēkā ilgu laika posmu un bijis pietiekami noteikts un nemainīgs.

Pieteikuma iesniedzējs atzīst, ka tiesiskās paļāvības princips pēc sava rakstura nav absolūts, tomēr likumdevējam, izdarot grozījumus, jāparedz saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu. Šāda pāreja varot izpausties gan kā pārejas perioda paredzēšana, gan kā zaudējumu kompensēšana. Likumprojekts „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” esot iesniegts Saeimai 2009. gada 11. martā un steidzamības kārtā pieņemts abos lasījumos 2009. gada 12. martā. Pārejas periods uz jauno tiesisko regulējumu neesot paredzēts.

Tāpat Pieteikuma iesniedzējs pauž uzskatu, ka apstrīdētajai normai pēc būtības esot atpakaļejošs spēks, jo ar to atcelta valsts pensiju apmēra pārskatīšana par iepriekšējo periodu – laika posmu no 2008. gada 1. oktobra līdz 2009. gada 31. martam. Šajā periodā dzīves dārdzība inflācijas dēļ esot turpinājusi pieaugt. Turklāt vairākums Saeimas frakciju arī pēc 2008. gada 12. decembra grozījumu likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” pieņemšanas turpinājušas apgalvot, ka 2009. gada aprīlī veicamā pensiju apmēra pārskatīšana netikšot atcelta.

Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu, jo personām atņemtas reiz iegūtās tiesības un likumdevējs nav realizējis saudzējošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu.

2.2. Pieteikuma iesniedzējs apšaubā arī apstrīdētās normas atbilstību samērīguma principam.

Par vienu no apstrīdētās normas mērķiem tiekot pasludināts valdības dotais solījums starptautiskajām institūcijām, proti, „iesaldēt” pensiju apmēra pārskatīšanu 2009. gadā un no 2010. gada pārskatīt pensijas tikai atbilstoši faktiskajām patēriņa cenu izmaiņām. Šādu mērķi nevarot atzīt par leģitīmu, jo izpildvara uzņēmusies saistības, kas ietilpst vienīgi likumdevēja kompetencē.

Par otru mērķi tiekot pasludināta „valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumu sabalansēšana ar ieņēmumu sniegtajām iespējām”. Tomēr varot secināt, ka apstrīdētās normas patiesais mērķis ir valsts budžeta līdzekļu taupīšana. Pieteikuma iesniedzējs pauž uzskatu, ka šāds mērķis „pats par sevi” varot būt leģitīms, tomēr konkrētajā gadījumā, tas ir, kad valsts budžeta līdzekļi tiek taupīti uz tik neaizsargātu sabiedrības grupu rēķina kā pensionāri, personas ar invaliditāti un personas, kuras zaudējušas apgādnieku, turklāt pārkāpjot tiesiskās paļāvības principu, nevarot tikt uzskatīts par leģitīmu.

Pieteikuma iesniedzējs arī norāda, ka neesot veikti atbilstoši aprēķini un apsvērumi par to, vai leģitīmo mērķi nav iespējams sasniegt ar personu tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem un vai personu tiesību ierobežojums nav lielāks par sabiedrības ieguvumu. Likumprojekta anotācijā neesot sniegta informācija

nedz par ietaupījumu valsts pensiju speciālajā budžetā, nedz par likumprojekta ietekmi uz valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta sabalansētību, nedz arī par to pensionāru skaitu, uz kuriem grozījumi attieksies.

Atsaucoties uz Saeimas debatēs izskanējušo pieņēmumu par 10 miljonu latu ietaupījumu, Pieteikuma iesniedzējs pauž uzskatu, ka pensiju apmēra pārskatīšanas atcelšana došot salīdzinoši nelielu ieguvumu valsts pensiju speciālajam budžetam. Tāpat Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka esot nepamatoti atsaukties uz paredzamo bezdarbnieku skaita pieaugumu un attiecīgi nodarbinātības speciālā budžeta izmaksu palielināšanos, jo apropriāciju pārdale starp valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem nav pieļaujama. Turklāt apstrīdētā norma skarot īpaši neaizsargātas sabiedrības grupas tiesības un intereses, proti, attiecoties uz personām, kuras saņem valsts pensiju līdz 135 latiem un dzīvo zem iztikas minimuma. Tātad likumdevēja izraudzītie līdzekļi nevarot tikt uzskatīti par samērīgiem.

2.3. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma ir pretrunā arī ar sociāli atbildīgas valsts principu. Valsts pensijas esot viens no sociālās drošības pasākumiem, ko valsts realizē, lai nodrošinātu sociāli atbildīgas valsts principa ievērošanu. Valsts pensijām esot ne tikai ekonomiskā funkcija – kompensēt indivīdiem ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt indivīdiem iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka saskaņā ar Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datiem iztikas minimums 2009. gada februārī bija 172,47 lati. Likumprojekta anotācijā norādīts, ka vidējais pensijas apmērs ir 166,72 lati, bet apstrīdētā norma atceļ 2009. gadā paredzēto pensijas apmēra pārskatīšanu personām, kuru pensija ir mazāka par 135 latiem. Līdz ar to netiekot nodrošinātas visu sabiedrības grupu tiesības uz atbilstošu dzīves standartu un pensijas netiekot tuvinātas reālajām izmaksām.

Turklāt Pieteikuma iesniedzējs uzsver, ka valsts pensiju apmēra pārskatīšana, kāda tā bija noteikta līdz 2009. gada 1. aprīlim, nevarot tikt

uzskatīta par dzīves līmeņa uzlabošanu personām, kuras saņem valsts pensiju. Pensiju apmēra pārskatīšana esot uzskatāma vienīgi par nelielu valsts pensiju tuvināšanu iztikas minimumam. Tādējādi apstrīdētā norma neatbilstot sociāli atbildīgas valsts principam.

2.4. Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, apstrīdētā norma aizskarot arī Satversmes 109. pantā nostiprinātās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Minētās tiesības esot pārkāptas ar to, ka valsts bez leģitīma mērķa grozījusi tiesisko regulējumu, kas konkretizē tiesības uz sociālo nodrošinājumu, turklāt pārkāpjot iepriekš analizētos tiesiskās valsts principus – tiesiskās palāvības principu, samērīguma principu un sociāli atbildīgas valsts principu.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – **Saeima** – Pieteikuma iesniedzējam nepiekrīt un atbildes rakstā pauž uzskatu, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmei.

3.1. Saeima norāda, ka sociālās tiesības, tostarp tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ir īpašas, atšķirīgas tiesības, kuru realizācija ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Tomēr valstij neatkarīgi no tās ekonomiskās situācijas esot pienākums nodrošināt minimālu sociālo tiesību realizāciju. Latvijā esot izveidota stabila un efektīva sociālās drošības sistēma, kas ietverot sociālās apdrošināšanas sistēmu, valsts sociālo pabalstu sistēmu, kā arī sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmu. Personai esot pieejami citi sociālās drošības sistēmas pakalpojumi arī tad, ja tā saņem valsts pensiju. Līdz ar to Latvija esot izpildījusi pienākumu nodrošināt ikvienai personai tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī.

Pēdējo gadu laikā esot veikti vairāki pasākumi pensionāru dzīves uzlabošanai, sevišķu uzmanību pievēršot personām ar mazu pensiju un lielu darba stāžu. Tajā skaitā kopš 2006. gada esot ieviests un vēlāk pakāpeniski paplašināts regulējums attiecībā uz piemaksām pie valsts vecuma pensijas par katru apdrošināšanas stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim.

Saeima īpaši uzsver šo piemaksu nozīmi un norāda, ka piemaksas pie valsts vecuma pensijas, kādas tās stājušās spēkā ar 2009. gada 1. janvāri, aizstājot pensiju pārskatīšanu.

Latvija atrodas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos. Turklāt Latvija esot veikusi starptautiskos aizņēmumus. Par pamatu starptautiskā finansējuma piešķiršanai kalpojot Saeimā 2009. gada decembrī apstiprinātā Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programma. Līdz ar to Latvija izmantojot ne tikai nacionāli pieejamos resursus, bet arī starptautisko palīdzību, lai nodrošinātu sociālās tiesības.

Saeima atzīst, ka ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību iekļaušana Satversmē ierobežo likumdevēja rīcības brīvību un tas nevar atteikties no pienākuma nodrošināt sociālo tiesību efektīvu īstenošanu. Sociālās tiesības vajagot nodrošināt vismaz minimālā apmērā, un sociālo tiesību īstenošanā vajagot ievērot vispārējos tiesību principus.

Pieņemot apstrīdēto normu, valsts neesot atteikusies no efektīvas sociālo tiesību īstenošanas. Tieši otrādi – sociālā joma un it īpaši valsts pensiju nodrošināšana esot atzīta par prioritāti. Salīdzinājumā ar citām sfērām valsts pensijas esot skartas mazāk – tiekot vienīgi atcelta to pārskatīšana, nevis samazināts to apmērs.

3.2. Pēc Saeimas ieskata, neesot šaubu par to, ka sociālo tiesību ierobežojums noteikts ar likumu – to paredzot 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. pants.

Saeima norāda, ka ierobežojuma leģitīmais mērķis visupirms ir nodrošināt valsts budžeta intereses. Sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības princips esot pašfinansēšanās. Laikā no 2002. gada valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā veidojies uzkrājums, kas 2009. gada 1. janvārī sasniedzis apmēram 951 miljonu latu. Šobrīd, kad samazinoties sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi un palielinoties tā izdevumi, speciālajā budžetā veidojoties deficīts, un līdz 2009. gada 1. maijam uzkrājums esot sarucis jau līdz aptuveni

877 miljoniem latu. Saeima pauž uzskatu, ka tādā gadījumā, ja sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi nebūtu pārskatīti, valsts speciālā budžeta uzkrājums tiktu izlietots jau pāris gadu laikā.

Kā otru ierobežojuma mērķi Saeima norāda citu personu tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizāciju, kā arī tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizāciju nākotnē.

Pēc Saeimas ieskata, tās izraudzītie līdzekļi esot piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo, neparedzot pensiju pārskatīšanu 2009. gadā, tiekot panākta budžeta līdzekļu ekonomija.

Vērtējot noteiktā ierobežojuma nepieciešamību, proti, apsverot, vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, Saeima norāda, ka citi līdzekļi varot izpausties tikai kā citu pensionāriem noteikto labvēlīgo normu atcelšana, piemēram, piemaksu neparedzēšana vai nelabvēlīgāku pensijas saņemšanas noteikumu izstrādāšana. Tomēr šādi līdzekļi personu tiesības ierobežotu vēl vairāk.

Apstrīdētā norma esot uzskatāma par saudzējošāku līdzekli arī tādēļ, ka deflācijas apstākļos pensiju pārskatīšanas rezultātā to apmērs samazinātos. Pensiju pārskatīšanas atcelšana no šādas situācijas ļaujot izvairīties.

Saeima pauž uzskatu, ka apstrīdētā norma atbilst arī samērīguma principam. Vērtējot ierobežojuma samērīgumu, esot jāņem vērā kopējā situācija valstī un fakts, ka ekonomiskā lejupslīde skar visas personu grupas. Turklāt citām personu grupām, piemēram, valsts sektorā strādājošiem, esot jāreķinās ar vēl lielākiem ierobežojumiem.

3.3. Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam Saeima norāda, ka Latvijas valsts ir izveidojusi visaptverošu sociālās drošības sistēmu un nešaubīgi izpildījusi pienākumu nodrošināt ikvienai personai tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Turklāt pēdējo gadu laikā esot konsekventi uzlabota pensiju sistēma un pensionāru dzīves kvalitāte.

Neesot pamatots Pieteikuma iesniedzēja viedoklis, ka valsts pensiju vidējais apmērs nesasniedzot valstī noteikto iztikas minimumu. Pēc Saeimas ieskata, valsts noteiktais iztikas minimums atbilst valsts garantētajam minimālajam ienākumam. Tas noteikts ar Ministru kabineta 2003. gada 9. decembra noteikumiem Nr. 693 „Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni un pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai”. No 2009. gada 1. janvāra garantētā minimālā ienākuma līmenis esot 37 lati mēnesī. Līdz ar to gan pensiju vidējais, gan minimālais apmērs šo summu pārsniedzot. Pensiju minimālais apmērs atkarībā no apdrošināšanas stāža (vecuma pensijām) un invaliditātes grupas (invaliditātes pensijām) esot no 45 līdz 76,50 latiem.

3.4. Saeima atsaucas arī uz ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējā komentāra Nr. 19 „Tiesības uz sociālo drošību (19. pants)” 42. punktā noteiktajiem kritērijiem, kas jāievēro, samazinot jau noteikto sociālās drošības apjomu.

Saeima norāda, ka apstrīdētā norma ir izņēmuma pasākums, kas veikts ekonomiskās krīzes apstākļos. Pirms likumprojekta pieņemšanas esot rūpīgi izvērtētas iespējamās alternatīvas. Par likumprojektu viedokli sniegusi arī Nacionālā trīspusējās sadarbības padome, Latvijas Darba devēju konfederācija, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība un Latvijas Pensionāru federācija. Pieņemot apstrīdēto normu, Saeima neesot aizskārusi personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī, neesot rīkojusies netaisnīgi pret atsevišķām sabiedrības grupām, kā arī esot sabalansējusi dažādu sabiedrības grupu tiesības.

3.5. Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību tiesiskās paļāvības principam, Saeima norāda, ka likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 15. punkts kopš likuma pieņemšanas ir daudzkārt grozīts. Līdz ar to arī pensiju pārskatīšanas kārtība esot mainījies daudzas reizes un neesot raksturojama kā nemainīga. Tātad personai neesot varējusi rasties tiesiskā paļāvība uz to, ka pensiju pārskatīšanas kārtība būs nemainīga. Tieši pretēji – ekonomiskās

lejupslīdes apstākļos persona varējusi saprātīgi paredzēt, ka iespējama pensiju pārskatīšanas atcelšana.

Tiesiskās paļāvības princips neesot absolūts, un tā saturs ekonomiskās krīzes apstākļos neesot tāds pats kā valsts ekonomiskās augšupejas apstākļos. Atsaucoties uz Lietuvas Konstitucionālās tiesas praksi, Saeima uzsver, ka ārkārtas situācijā, arī ekonomiskās krīzes apstākļos, esot iespējams noteikt papildu ierobežojumus personas tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Tomēr šāds ierobežojums nedrīkstot būt patvaļīgs. Pirmkārt, tam vajagot būt nepieciešamam svarīgu sabiedrības un valsts interešu nodrošināšanai un citu konstitucionālo vērtību aizsardzībai. Otrkārt, esot jāievēro samērīguma princips, proti, jāsaglabā līdzsvars starp personas tiesībām, kurām tiek paredzēts mazāk labvēlīgs regulējums, un sabiedrības un valsts interesēm. Treškārt, ierobežojumam vajagot būt noteiktam tikai uz zināmu laiku.

Apstrīdētā norma esot nepieciešama svarīgu sabiedrības un valsts interešu nodrošināšanai. Turklāt tā atbilstot samērīguma principam un esot pieņemta uz noteiktu laiku – 2009. gadu. Līdz ar to Saeima uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst nosacījumiem, ar kādiem ārkārtas situācijā var noteikt cilvēka pamattiesību ierobežojumus. Tādējādi apstrīdētā norma atbilstot tiesiskās paļāvības principam.

3.6. Atbildot uz Satversmes tiesas uzdotajiem jautājumiem, Saeima precizē, ka jautājums par plānotajām aktivitātēm valsts sociālās apdrošināšanas jomā, tostarp arī par turpmāku valsts pensiju indeksāciju, izskatīts 2009. gada 13. februāra Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes Sociālās drošības apakškomisijas sēdē. Šajā sēdē Latvijas Darba devēju konfederācija un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība esot iebildušas pret plānoto valsts pensiju „iesaldēšanu”, tas ir, neindeksēšanu, 2009. gadā. Savukārt Latvijas Pensionāru federācija esot paudusi viedokli, ka vajadzētu indeksēt valsts pensijas līdz 600 latiem. Turklāt nedz Saeimas deputātiem, iesniedzot likumprojektu, nedz Saeimai, lemjot par likuma pieņemšanu, Latvijas Darba devēju konfederācijas,

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības vai Latvijas Pensionāru federācijas viedoklis neesot saistošs.

Likumprojekts „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) pieņemts steidzamības kārtā 2009. gada 12. martā atbilstoši Saeimas kārtības ruļļa prasībām. Steidzamību esot noteikusi nepieciešamība savlaicīgi pieņemt lēmumu par valsts pensiju indeksācijas „iesaldēšanu” 2009. gadā, jo citādi, pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras sniegtās informācijas, pensiju pārrēķināšana tiktu uzsākta jau 16. martā, lai nodrošinātu 2009. gada 1. aprīļa indeksāciju.

Pamatojot likumprojekta pieņemšanas steidzamību, Saeima atsaucas arī uz 2009. gada 12. marta Saeimas sēdē deputātes Silvas Bendrātes pausto viedokli par to, ka likumdevējs esot spiests šāda veida grozījumus pieņemt, lai izpildītu izpildvaras uzņemtās saistības.

Atbildot uz jautājumu par izvērtētajām apstrīdētās normas alternatīvām, Saeima norāda, ka atbildīgā komisija – Sociālo un darba lietu komisija – likumprojektam „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) pēc pirmā lasījuma saņēmusi vairākus priekšlikumus. Taču neviens no tiem neesot bijis uzskatāms par pietiekami efektīvu alternatīvu risinājumu ar norādītu attiecīgu finansējuma avotu. Turklāt Saeima vērš uzmanību uz to, ka jautājums par iespējamo alternatīvo risinājumu izvērtēšanu jāskata plašāk. Proti, alternatīvu risinājumu izvērtēšana varējusi notikt Ministru kabinetā, sagatavojot parakstīšanai 2008. gada 18. decembra Nodomu protokolu, kas tika iesniegts Starptautiskā Valūtas fonda direktoram, jo minētā protokola 24. punkta 2. apakšpunktā norādīts, ka 2009. gadā pensijas tiek iesaldētas.

4. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas Ministru kabinets (turpmāk – Ministru kabinets) – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētā norma nav pretrunā ar Satversmes 1. un 109. pantu.

4.1. Ministru kabinets norāda, ka atbilstoši Latvijas un Starptautiskā Valūtas fonda 2008. gada 18. decembra Nodomu protokola 24. punktam 2009. gadā paredzēta pensiju iesaldēšana. Tātad, lai varētu saņemt starptautisko aizdevumu, kā viens no izdevumu ierobežošanas pasākumiem tikusi paredzēta valsts pensiju indeksācijas atcelšana 2009. gadā.

Likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” kopējie izdevumi abām pensiju indeksācijām 2009. gadā bijuši paredzēti 29 980 356 latu apmērā. Ņemot vērā to, ka ekonomikas izaugsme apstājusies un pat samazinājusies, budžetā esot bijis nepieciešams izdarīt grozījumus, paredzot būtiskus izdevumu samazinājumus. Ar grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam”, kas izsludināti 2008. gada 23. decembrī, valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi sociālajiem pabalstiem esot samazināti par 59,0 miljoniem latu, tai skaitā 30,0 miljoniem latu, kas iepriekš bija paredzēti pensiju indeksācijām. Minētie grozījumi esot sagatavoti, balstoties uz pārskatītām prognozēm, lai 2009. gada budžeta deficīts nepārsniegtu 5 procentus no iekšzemes kopprodukta.

Pamatojoties uz minēto, Ministru kabinets uzskata: ja apstrīdētā norma nebūtu pieņemta un sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi nebūtu pārskatīti, ņemot vērā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildi, kā arī ieņēmumu prognozes un plānotos izdevumus nākamajiem gadiem, valsts speciālā budžeta uzkrājums tiktu izlietots jau pāris gadu laikā.

4.2. Pēc Ministru kabineta ieskata, apstrīdētā norma atbilst Satversmes 109. pantā garantētajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Pamatojot šo viedokli, Ministru kabinets pirmām kārtām atsauca uz valstī izveidoto sociālās drošības sistēmu, kas ietver ne vien sociālo apdrošināšanu, bet arī valsts sociālos pabalstus un sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmu.

Pieņemot apstrīdēto normu, valsts neesot atteikusies garantēt tiesības uz nodrošinājumu saistībā ar vecuma iestāšanos, nedz arī atteikusies no apņemšanās pacelt sociālās nodrošināšanas sistēmu līdz augstākam līmenim, bet gan ierobežotam laika posmam noteikusi tādu sociālā nodrošinājuma līmeni, kas

atbilstot valsts budžeta iespējām un nepasliktinot indivīdu stāvokli. Līdz ar to Ministru kabinets uzskata, ka apstrīdēto normu nevar skatīt atrauti no 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 1. panta, kas paredz valsts pensijas apmēra pārskatīšanu reizi gadā, sākot ar 2010. gada 1. oktobri.

Apstrīdētā norma esot pamatota ar leģitīmu mērķi – nodrošināt valsts budžeta intereses ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, kad nepieciešams samazināt budžeta izdevumus un sabalansēt valsts pensiju speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus, kā arī garantēt citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu atbilstoši Satversmes 116. pantam.

Ministru kabinets norāda, ka personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī nav aizskartas, jo, ņemot vērā valsts ekonomisko situāciju un pieejamos finanšu resursus, vairs nav iespējams nodrošināt pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu tādā līmenī, kādu bija iespējams nodrošināt noturīgas ekonomiskās izaugsmes apstākļos, lai pensionāri saņemtu viņu veiktajām iemaksām atbilstošas pensijas, kas tiktu palielinātas proporcionāli inflācijas rādītājam.

Apstrīdētās normas pieņemšana esot uzskatāma par nepieciešamu rīcību, un tās mērķi neesot iespējams sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Tā kā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi veidojoties no sociālās apdrošināšanas iemaksām, ietaupījumu tajā varot radīt tikai personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēra samazināšanas rezultātā. Apstrīdētā norma esot uzskatāma par atbilstošu savam mērķim, jo labums, ko iegūšot sabiedrība, esot lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu, ņemot vērā kopējo situāciju valstī un citām personu grupām noteiktos ierobežojumus.

Ministru kabinets uzskata, ka apstrīdētā norma ir pamatota ar leģitīmu mērķi un šā mērķa sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi. Turklāt Latvijā izveidotā visaptverošā sociālās drošības sistēma garantējot ikvienai personai tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī.

4.3. Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību tiesiskās paļāvības principam Ministru kabinets norāda, ka šis princips aizsargā personas tiesības, kuras tā jau ieguvusi. Proti, persona varot paļauties uz to, ka tiesības, kas iegūtas saskaņā ar spēkā esošu tiesību aktu, noteiktajā laika posmā tiks saglabātas un reāli īstenotas. Šajā gadījumā apstrīdētā norma neskarot personu jau iegūtās tiesības, jo līdz tās spēkā stāšanās dienai likuma „Par valsts pensijām” 26. pantā un pārejas noteikumu 15. punktā likumdevējs esot noteicis tikai to, kā tiek pārskatīts valsts vecuma pensijas apmērs.

Lai gan pensiju indeksācija tiekot veikta ar mērķi kompensēt inflācijas ietekmi uz pensijas apmēru, jēdziens „pensijas pārskatīšana” ne vienmēr nozīmējot pensijas palielināšanu. Deflācijas apstākļos faktiskais patēriņa cenu indekss esot mazāks par skaitli 1, līdz ar to atbilstoši iepriekšējam regulējumam vecuma pensijas apmērs varēja tikt arī samazināts. Tā kā iepriekšējais regulējums neesot paredzējis valsts vecuma pensijas apmēra automātisku paaugstināšanu katrā tā pārskatīšanas reizē, tas arī neradot personām tiesības uz lielāku vecuma pensiju.

Turklāt personai vecuma pensija tiekot piešķirta un pārrēķināta, pamatojoties uz Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras amatpersonas lēmumu, kas pieņemts saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” 28. panta pirmo daļu. Tikai līdz ar šā administratīvā akta izdošanu personai rodoties identificējamās un noteiktās tiesības uz palielinātu vecuma pensiju.

Ministru kabinets norāda arī to, ka persona uz sociālo tiesību normas pamatotību un stabilitāti var paļauties tādā gadījumā, ja tiesību norma pati par sevi nav atkarīga no ekonomiskās situācijas (patēriņa cenu izmaiņām, nodarbināto skaita un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēra valsts budžetā).

Līdz ar to apstrīdētā norma neesot pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu, jo līdz tās spēkā stāšanās dienai likuma „Par valsts pensijām” 26. panta un

pārejas noteikumu 15. punkta redakcija neradīja personām noteiktas tiesības uz palielinātu vecuma pensiju.

4.4. Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību samērīguma principam, Ministru kabinets norāda, ka apstrīdētā norma pieņemta, ievērojot straujo valsts ekonomikas lejupslīdi un Finanšu ministrijas makroekonomiskās prognozes nākamajiem gadiem, kuras liecinot, ka tuvākajā laikā nav paredzama strauja ekonomikas atveseļošanās un ienākumu pieaugums sociālās apdrošināšanas budžetā. Apstrīdētās normas mērķis esot ne tikai valsts budžeta interešu nodrošināšana ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, kad nepieciešams samazināt budžeta izdevumus un sabalansēt valsts pensiju speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus, bet arī citu personu tiesību uz sociālo nodrošinājumu īstenošana atbilstoši Satversmes 116. pantam.

Ministru kabinets uzskata, ka, vērtējot to, vai likumdevējs pamatoti pieņēmis apstrīdēto normu, ir jāanalizē ne tikai valsts pensiju speciālā budžeta līdzekļu sadale, bet visu to pasākumu kopums, kurus valsts veikusi, lai garantētu tiesības uz nodrošinājumu ikvienam sabiedrības loceklim apstākļos, kad finanšu resursi ir ierobežoti.

Izraudzītie līdzekļi iepriekš minēto mērķu sasniegšanai esot piemēroti, jo, pieņemot apstrīdēto normu, esot panākta budžeta līdzekļu ekonomija un sabalansētas visu valsts sociālā nodrošinājuma saņēmēju intereses, lai valsts, izmantojot tai pieejamos finanšu resursus, varētu garantēt sociālās tiesības visām sociālajam riskam pakļautajām personu grupām vismaz minimālajā līmenī. Apstrīdētā norma esot nepieciešama svarīgu sabiedrības un valsts interešu nodrošināšanai, proti, lai sabalansētu valsts budžeta izdevumus un ienākumus ekonomiskās krīzes apstākļos, kā arī aizsargātu Satversmes 116. pantā paredzēto konstitucionālo vērtību – citu cilvēku tiesības. Apstrīdētā norma esot uzskatāma par samērīgu jeb atbilstošu tās mērķim, jo labums, ko gūšot sabiedrība, esot lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu, ņemot vērā kopējo situāciju valstī un citām personu grupām noteiktos ierobežojumus.

4.5. Ministru kabinets uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst arī sociāli atbildīgas valsts principam. Apstrīdētā norma neparedzot būtiskas izmaiņas Latvijā izveidotajā visaptverošajā sociālās drošības sistēmā, kas arī šobrīd garantējot ikvienai personai tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Tā atbilstot sociālā taisnīguma principam, jo sabalansējot dažādu sabiedrības grupu intereses un garantējot visu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ņemot vērā arī valsts pienākumu gādāt gan par valsts pensiju izmaksu, gan citu sociālo pakalpojumu sniegšanu nākotnē.

Turklāt apstrīdētā norma paredzot atteikšanos no vecuma pensiju apmēra pārskatīšanas tikai 2009. gadā, bet, sākot ar 2010. gadu, valsts pensiju apmēra pārskatīšana paredzēta reizi gadā – 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu. Papildus tam likumdevējs esot paredzējis jaunu būtisku personai labvēlīgu regulējumu gadījumam, kad minētais indekss ir mazāks par skaitli 1, nosakot, ka šādā gadījumā valsts pensijas pārskatītas netiek. Tādējādi likumdevējs nepieļaujot to, ka deflācijas gadījumā pensiju pārskatīšanas rezultātā to apmērs samazinātos.

5. Pieaicinātā persona – **Latvijas Republikas Labklājības ministrija** (turpmāk – Labklājības ministrija) – norāda, ka 2009. gada 1. janvārī sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta naudas līdzekļu uzkrājums bijis 951 miljons latu. Līdz šā gada 1. jūlijam šis uzkrājums jau esot sarucis līdz 845,6 miljoniem latu, savukārt atbilstoši 2009. gada 27. jūnija grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” naudas līdzekļu atlikums gada beigās plānots 747,5 miljonu latu apmērā.

Sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta naudas līdzekļu uzkrājums esot izvietots Valsts kasē – gan termiņnoguldījumos (2009. gada 1. jūlijā – 654,5 miljoni latu), gan arī noguldījumos uz nakti. Atbilstoši termiņnoguldījumu līgumiem esot paredzēts: ja nepieciešams veikt noguldījuma pirmstermiņa atmaksu, tad valsts sociālās apdrošināšanas speciālais budžets saņems ne tikai

noguldījuma pamatsummu, bet arī uzkrātos procentus par noguldījuma faktisko laiku.

Pensiju indeksācijai 2009. gadā prognozētie kopējie izdevumi esot 13,3 miljoni latu, no kuriem 11 miljoni latu būtu nepieciešami 1. aprīļa indeksācijai un 2,3 miljoni latu – 1. oktobra indeksācijai. Šāds ietaupījums esot pietiekams, lai nodrošinātu viena mēneša piemaksu pie vecuma pensijas un piemaksu pie invaliditātes pensijas.

Tā kā pensiju indeksācija 2009. gadā netiekot veikta, valsts pensiju apmēri nepieaugot. Tomēr no 2009. gada 1. janvāra esot paaugstināta piemaksa par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1996. gadam, (70 santīmi līdzšinējo 40 santīmu vietā) un faktiski pensijas apmērs esot lielāks.

Labklājības ministrija norāda, ka Latvijā izveidota sociālās drošības sistēma, kas ikvienai personai garantē tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Kaut arī apstrīdētā norma pazeminot personu sociālā nodrošinājuma līmeni, tā tomēr esot pamatota ar leģitīmu mērķi, piemērota šā mērķa sasniegšanai un samērīga.

Apstrīdētā norma neskarot personu jau iegūtās tiesības, jo likumā „Par valsts pensijām” bijusi noteikta tikai kārtība, kādā pārskatāms valsts vecuma pensijas apmērs. Pensiju pārskatīšana pati par sevi nenozīmējot to apmēra palielināšanu, un līdz ar to arī nu jau grozītās normas neesot radījušas personām tiesības uz lielāku pensiju. Turklāt tikai ar brīdi, kad tiek izdots administratīvais akts par pensijas pārrēķināšanu, personai rodoties identificējamās un noteiktās tiesības uz palielinātu vecuma pensiju.

Pēc Labklājības ministrijas ieskata, apstrīdētā norma atbilst samērīguma principam. Tā esot pieņemta, lai nodrošinātu valsts budžeta intereses ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, kā arī realizētu citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Izraudzītie līdzekļi esot piemēroti mērķa sasniegšanai, jo ļaujot panākt budžeta līdzekļu ekonomiju. Apstrīdētās normas mērķi neesot iespējams sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem,

jo sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi veidojoties no sociālās apdrošināšanas iemaksām un ietaupījumu tajā varot radīt vienīgi personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēra samazināšanas rezultātā. Turklāt labums, ko iegūstot sabiedrība, esot lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu, ņemot vērā kopējo situāciju valstī un citām personu grupām noteiktos ierobežojumus.

Apstrīdētā norma atbilstot sociāli atbildīgas valsts principam, jo neparedzot būtiskas izmaiņas Latvijā izveidotajā visaptverošajā sociālās drošības sistēmā.

Papildu paskaidrojumos Labklājības ministrija norāda, ka pensiju indeksācijas atcelšana uzskatāma par mērķa sasniegšanai vispiemērotāko līdzekli.

Ievērojot vairākus apstākļus, pensiju indeksācijas neveikšana 2009. gadā esot atzīstama par personas tiesības vismazāk ierobežošu līdzekli. Neraugoties uz ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, ar 2009. gada 1. janvāri piemaksa pie vecuma pensijas esot palielināta no 40 santīmiem līdz 70 santīmiem par vienu apdrošināšanas stāža gadu (līdz 1995. gada 31. decembrim) un dota iespēja piemaksu saņemt visiem vecuma un invaliditātes pensiju saņēmējiem neatkarīgi no pensijas apmēra. Valsts pensiju saņēmēji turpmākajos gados būšot pasargāti no deflācijas negatīvās ietekmes, kas varētu rasties līdz ar valsts pensiju indeksāciju, proti, ja patēriņa cenu indekss būšot mazāks par skaitli 1 (deflācija), valsts pensijas netikšot pārskatītas (netikšot samazinātas).

Labklājības ministrija sniedz informāciju par pensiju pārskatīšanas regulējumu arī citās Eiropas valstīs:

- Igaunijā valsts pensijas tiekot indeksētas katru gadu, ņemot vērā patēriņa cenu un sociālo iemaksu izmaiņas. Pēc valsts finansiālo iespēju izvērtēšanas esot nolemts no 2009. gada 1. marta saskaņā ar grozījumiem attiecīgajos tiesību aktos valsts pensiju indeksācijā piemērot mazāku indeksu.

Līdz ar to 2009. gada indeksācijā esot piemērots nevis 12, bet tikai 5 procentu pieaugums;

- Īrijā pensiju indeksācija neesot noregulēta tiesību aktos un tiekot veikta atbilstoši kārtējā gada finansiālajām iespējām. 2009. gadā pensijas esot indeksētas ar 3 procentiem, bet par 2010. gadu vēl neesot lemts;

- Francijā valsts pensijas tiekot indeksētas katru gadu. 2008. gadā indekss esot bijis 1,011 procentu, bet 2009. gadā būšot 1 procents;

- Polijā pensijas tiekot indeksētas reizi trijos gados ar noteikumu, ka indekss ir mazāks par 10 procentiem. Tiekot ņemta vērā arī inflācija laika posmā pēc iepriekšējās indeksācijas;

- Rumānijā pensijas tiekot indeksētas katru gadu, ņemot vērā gan inflācijas rādītāja un vidējās algas izmaiņas, gan valsts sociālās apdrošināšanas budžeta finansiālās iespējas. 2009. gadā valsts pensijas esot indeksētas ar 5 procentiem. Šobrīd notiekot diskusijas par nepieciešamību 2010. gadā mainīt pensiju indeksācijas kārtību un ņemt vērā tikai ikgadējās patēriņa cenu izmaiņas;

- Portugālē valsts pensijas tiekot indeksētas, ņemot vērā patēriņa cenu un iekšzemes kopprodukta rādītāja izmaiņas, kas 2009. gadam esot plānotas mīnusos. Lai novērstu pensiju samazināšanu, indeksācijā piemērojot negatīvu procentu, šobrīd tiekot diskutēts par valsts pensiju indeksācijas iesaldēšanu 2010. gadā.

6. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – pauž viedokli, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 1. un 109. pantam.

Pēc Tiesībsarga ieskata, normatīvais regulējums pensiju indeksācijas jomā nav bijis pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties. Vienlaikus Tiesībsargs vērs uzmanību uz to, ka apstrīdētās normas pieņemšanas laikā

ekonomiskās situācijas stabilizācijas nolūkā valstī tika samazināts finansējums daudzās jomās, tostarp sociālā nodrošinājuma un veselības aprūpes jomās. Šādos apstākļos personām neesot bijis pamata paļauties uz to, ka pensiju pārskatīšana turpināsies līdzšinējā kārtībā. Tiesībsargs piekrīt Saeimas paustajam viedoklim, ka ekonomikas straujas regresijas apstākļos personas paļaušanās uz pensiju pārskatīšanas turpināšanu neesot vērtējama kā saprātīga. Līdz ar to Tiesībsargs uzskata, ka pensiju pārskatīšanas atcelšana 2009. gadā atbilst tiesiskās paļāvības principam.

Tiesībsargs atzīst, ka, pārtraucot pensiju pārskatīšanu, tiek ierobežotas Satversmes 109. pantā nostiprinātās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Šāds ierobežojums varot būt tiesisks, ja tas noteikts ar likumu leģitīma mērķa sasniegšanai un ir samērīgs ar šo mērķi. Pēc Tiesībsarga ieskata, nav strīda par to, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu. Arī mērķi nodrošināt valsts budžeta intereses, kā arī citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu Tiesībsargs atzīst par leģitīmu. Tāpat Tiesībsargs norāda: kaut arī indeksācijas atcelšana pilnībā neatrisinās budžeta sabalansēšanas problēmas, tomēr šāds solis kopumā mazinās pensiju speciālā budžeta izdevumus, līdz ar to tas ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Tiesībsargs pauž uzskatu, ka, noskaidrojot, vai apstrīdētajā normā noteiktais ierobežojums atbilst samērīguma un sociāli atbildīgas valsts principiem, jāizvērtē, vai nepastāv saudzīgāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai un vai sabiedrības ieguvums ir lielāks par indivīda tiesību ierobežojumu.

Pensiju pārskatīšanas galvenais mērķis esot kompensēt inflācijas ietekmi uz pensijas apmēru. Tā kā patēriņa cenu pieaugumam piemītot tendence samazināties, arī nepieciešamība pēc pensiju indeksācijas varot tikt pārskatīta. Tiesībsargs pauž uzskatu, ka ar citiem, alternatīviem līdzekļiem, piemēram, vienīgi to pensiju pārskatīšanu, kuras pārsniedz noteiktu apmēru, leģitīmo mērķi nevarētu sasniegt tādā pašā kvalitātē. Ievērojot apstrīdētās normas īstermiņa

raksturu un inflācijas samazināšanos, pensiju indeksācijas atcelšana esot uzskatāma par saudzējošāko līdzekli mērķa sasniegšanai.

Tiesībsargs norāda arī uz apstākli, ka strādājošo atalgojuma līmeņa pazemināšanās un bezdarba pieaugums izraisa sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumu samazināšanos un izdevumu palielināšanos. Līdz ar to valstij esot pienākums veikt pasākumus, kas sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus sabalansē, nodrošinot šīs sistēmas ilgtspējību.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Pensionāru federācija (turpmāk – Pensionāru federācija) – pauž viedokli, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 1. un 109. pantu.

Pensionāru federācija uzskata, ka, pieņemot apstrīdēto normu, pārkāpts tiesiskās paļāvības princips, jo pensionāriem bija izveidojusies pārliecība, ka ar 2009. gada 1. aprīļa indeksāciju tiks izlīdzināti zaudējumi, kas radušies inflācijas dēļ periodā no 2008. gada 1. septembra līdz 2009. gada 1. martam. Tomēr dažas dienas pirms pensiju pārskatīšanas negaidīti, bez sagatavošanās un bez saudzējoša pārejas perioda vienā dienā divos lasījumos pensiju pārskatīšana esot atcelta.

Pensionāru federācija informē, ka tā Saeimai iesniegusi priekšlikumu pensiju pārskatīšanu par periodu no 2008. gada 1. septembra līdz 2009. gada 1. martam attiecināt vienīgi uz tām pensijām, kuras nepārsniedz 135 latus, bet 2009. gada 1. oktobrī paredzēto pensiju pārskatīšanu atlikt uz 2010. gadu.

Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību samērīguma principam Pensionāru federācija norāda, ka ar šiem grozījumiem skartas sociāli neaizsargātas un nabadzībā grimstošas sabiedrības grupas. Vidējā pensija, ko vajadzējis pārskatīt 1. aprīlī, vecuma pensionāriem esot bijusi 110–115 latu jeb 64–67 procenti no iztikas minimuma, invaliditātes pensijas saņēmējiem – 95–100 latu jeb 55–58 procenti no iztikas minimuma un apgādnieka zaudējuma pensijas

saņēmējiem – 80–85 lati jeb 47–49 procenti no iztikas minimuma. Pensionāru federācija pauž uzskatu, ka valsts ieguvums – 13,3 miljoni latu – nav samērojams ar zaudējumiem, kas nodarīti šīm personu grupām.

Pensionāru federācija apšaubā arī to, ka situācija valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā būtu tik kritiska, kā norāda likumdevējs. Tā, piemēram, Pensionāru federācija atsaucas uz Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk – VSAA) „Ziņojumu par valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildi 2009. gada janvārī”, kurā norādīts, ka VSAA speciālā budžeta ieņēmumi 2009. gada janvārī par 17,8 miljoniem latu jeb 20,1 procentu pārsniedza plānotos izdevumus, izraisot līdzekļu atlikuma palielinājumu no 951,1 miliona latu gada sākumā uz 965,6 miljoniem latu janvāra beigās. Pensionāru federācija norāda arī, ka iespējamā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta deficīta segšanai un 2009. gada pensiju pārskatīšanai nepieciešamie 45,3 miljoni latu iegūstami vien no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājuma procentu ienākumiem, kas esot aptuveni 60–70 miljoni latu.

Tāpat Pensionāru federācija uzskata, ka nav pamatota Saeimas atsauce uz bezdarba līmeņa pieaugumu kā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izmaksu pieauguma izraisītāju, jo līdzekļu pārdali starp speciālajiem budžetiem aizliedz likuma „Par valsts budžetu 2009. gadam” 28. panta 5. punkts.

Pensionāru federācija pauž viedokli, ka ir pārkāpts arī likuma varas princips un varas dalīšanas princips. Kā vienu no apstrīdētās normas mērķiem Saeima norāda starptautiskajām finanšu institūcijām izpildvaras doto solījumu izpildi. Pensionāru federācija pauž uzskatu, ka izpildvara uzņēmusies tādas starptautiskās saistības, kādas uzņemties ir kompetents vienīgi likumdevējs.

Pensionāru federācija īpaši uzsver, ka ar apstrīdēto normu ir pārkāpts sociāli atbildīgas valsts princips. Pensionāru federācija pauž uzskatu, ka sociālās drošības sistēma patiesas tiesības uz sociālo nodrošinājumu negarantē. Tā apmēram 64 procenti pensionāru saņemot pensijas, kas ir mazākas par valstī noteikto iztikas minimumu. Tāpat, pēc Pensionāru federācijas ieskata, ciniska un

nepamatota ir Saeimas norāde, ka valsts pensijas pārsniedzot garantēto minimālo ienākumu. Tas esot pavisam cita veida sociālās palīdzības maksājums un neesot salīdzināms ar valsts pensijām, ko personas saņem uz veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu pamata. Ievērojot minēto, Pensionāru federācija uzskata, ka arī sociāli atbildīgas valsts princips, pieņemot apstrīdēto normu, ir pārkāpts.

Kā norāda Pensionāru federācija, Saeimas atbildes rakstā ietvertais apgalvojums, ka par attiecīgo likumprojektu viedokli sniegusi arī Pensionāru federācija, neatbilst patiesībai.

Pensionāru federācijas pārstāvji vairākkārt esot tikušies ar Labklājības ministrijas pārstāvjiem, un šajās tikšanās reizēs esot diskutēts par iespējām palielināt piemaksu pie valsts pensijas un citiem jautājumiem, bet nekādas diskusijas par pensiju pārskatīšanas atcelšanu gan neesot bijušas. Vēl 2009. gada 9. martā Pensionāru federācijas sēdē Labklājības ministrijas valsts sekretāra vietnieks Inguss Alliks norādījis, ka Labklājības ministrija konsekventi iestājoties par to pensiju pārskatīšanu 1. aprīlī, kuras nav lielākas par 135 latiem. Gan valdības, gan Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas pārstāvji līdz pat apstrīdētās normas pieņemšanai esot apgalvojuši, ka 1. aprīļa indeksācija notiks. Attiecībā uz pensiju pārskatīšanu 1. oktobrī Pensionāru federācija paudusi viedokli, ka indeksācija varētu tikt pārcelta uz 2010. vai 2011. gadu. Tomēr konkrēts likumprojekts neesot apspriests.

8. Pieaicinātā persona – Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (turpmāk – Brīvo arodbiedrību savienība) – norāda, ka tā nekad nav atbalstījusi iespējamo pensiju indeksācijas atcelšanu. Kā alternatīvs variants esot apspriests Pensionāru federācijas ierosinājums par periodu no 2008. gada 1. septembra līdz 2009. gada 1. martam pārskatīt tās pensijas, kuru apmērs nepārsniedz 135 latus, bet 2009. gada 1. oktobrī paredzēto indeksāciju atlikt uz 2010. gadu. Minētais ierosinājums esot apspriests un atbalstīts Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes Sociālās drošības apakšpadomes sēdē 2009. gada 13. februārī.

Brīvo arodbiedrību savienība uzsver, ka pensiju indeksācija ir nepieciešama, jo ar to zināmā mērā var nodrošināt pensijas pirktspējas saglabāšanu, tādējādi mazinot nabadzības risku sociāli neaizsargāto iedzīvotāju vidū.

9. Pieaicinātā persona – Latvijas Darba devēju konfederācija – norāda, ka par likumprojektu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) tā viedokli nav sniegusi. Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes Sociālās drošības apakšpadomes 2009. gada 13. februāra sēdē esot skatīts jautājums “Labklājības ministrijas informācija par aktualitātēm valsts sociālās apdrošināšanas jomā”. Ministrijas pārstāve esot sniegusi īsu pārskatu par valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildes gaitu 2008. gadā, kā arī 2009. gada janvārī un operatīvo informāciju par tā izpildi februārī. Esot ieskicētas problēmas sociālās apdrošināšanas budžetā, kas varētu rasties 2009. gadā, vidējā un ilgā termiņā (2012.–2015. gadā). Klātesošie iepazīstināti ar Labklājības ministrijas sagatavotajiem priekšlikumiem par izmaiņām sociālās apdrošināšanas pabalstu nodrošināšanas jomā, kuru mērķis būtu nepieļaut sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta deficītu, proti: samazināt iemaksu likmes fondēto pensiju shēmai, samazināt slimības lapu apmaksas periodu, samazināt vecāku pabalstu strādājošām personām. Par apstrīdēto normu klātesošie neesot informēti.

10. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultāte (turpmāk – Ekonomikas un vadības fakultāte) – norāda: ja 2009. gadā pensijas netiek pārskatītas, tās paliek tādā pašā līmenī kā līdz šim, savukārt pensiju indeksācijas (pārskatīšanas) gadījumā budžeta izdevumi palielinātos tikai par 1 procentu. Tā kā plānotais pensiju budžeta deficīts esot daudz lielāks, izdevumu pieaugumam pensiju pārskatīšanas rezultātā neesot īpašas nozīmes. Pensiju budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansēšanā lielāka

nozīme esot tieši ieņēmumu palielināšanai, ko varot panākt ar dažādiem līdzekļiem. Proti, piesaistot valsts budžeta vai investoru finansējumu; apturot 2 procentu valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu ieguldīšanu valsts fondēto pensiju shēmā un novirzot tās pensiju budžetā; otrā pensiju līmeņa līdzekļus novirzot valsts vērtspapīros un tālāk pāradresējot, kā arī piedāvājot pensiju saņēmējiem iespēju daļu pensijas saņemt valsts parādzīmēs.

11. Pieaicinātā persona – Rīgas Ekonomikas augstskola (turpmāk – Ekonomikas augstskola) – pauž viedokli, ka lēmums atcelt pensiju indeksāciju pieņemts ne tikai Latvijā, bet arī citās Eiropas valstīs, kas piedzīvojušas ekonomisko krīzi. Krīzes apstākļos valdība izdarījusi izvēli starp tādiem politikas pasākumiem, kādi ir tās rīcībā.

Ekonomikas augstskola arī norāda, ka šāda valdības politika palielina neskaidrību par valdības saistībām nodrošināt pašreizējo un nākamās pensionāru paaudzes. Savukārt šīs nenoteiktības rezultātā varot palielināties privātie uzkrājumi, jo pensionāri būšot mazāk pārliecināti par sociālo pabalstu un pensiju apjomu nākotnē.

12. Pieaicinātā persona – Rīgas Ekonomikas augstskolas Ekonomikas departamenta direktors Mortens Hansens (*Morten Hansen*) – atzīst, ka Latvijas ekonomika piedzīvo nopietnu recesiju. Ekonomiskās aktivitātes mazināšanās rādītājs 2009. gada otrajā ceturksnī esot 18,6 procenti salīdzinājumā ar to pašu 2008. gada periodu. Šāds straujš ekonomiskās aktivitātes samazinājums atspoguļojoties ražošanas un uzņēmumu savstarpējās tirdzniecības apjomu sašaurināšanā, kas savukārt novedot pie mazākiem uzņēmumu ienākuma nodokļa un pievienotās vērtības nodokļa iekasējumiem. Tas atspoguļojoties arī pieaugošajā bezdarba līmenī. Mazāki kļūstot iedzīvotāju ienākumi un attiecīgi arī valsts iekasēto nodokļu apjoms.

Samazinoties valsts ieņēmumiem, pieaugot valsts izdevumi. Proti, pieaugot bezdarbnieku skaits, līdz ar to rodoties papildu izmaksas uz bezdarbnieku pabalstu rēķina, un tādējādi vēl vairāk pasliktinoties valsts budžeta stāvoklis, proti, pieaugot budžeta deficīts. Latvijā šī pasliktināšanās esot īpaši izteikta sakarā ar vērojamo recesiju. Situāciju vēl jo vairāk saasinot tas, ka ekonomiskā uzplaukuma sākumposmā Latvijai jau bijis neliels budžeta deficīts.

Tā kā Latvijai bijis grūti šo budžeta deficītu finansēt (tas ir, saņemt aizdevumu šim nolūkam), tā 2008. gada decembrī vērsusies pie Starptautiskā Valūtas fonda un Eiropas Savienības.

M. Hansens norāda, ka ir nepieciešams analizēt, kādu līmeni Latvijas ekonomika sasniegusi salīdzinājumā ar iepriekšējiem periodiem. Šādas analīzes rezultāti parādot, ka ekonomiskā aktivitāte 2009. gada otrajā ceturksnī kritusies līdz apmēram 2005. gada otrā ceturkšņa līmenim. Neesot iespējams saglabāt pensiju apmēru 2009. gada līmenī, ja valsts ekonomika atgriezies 2005. gada līmenī.

13. Pieaicinātā persona – Rīgas Ekonomikas augstskolas pasniedzējs Andris Strazds – norāda, ka šobrīd Latvija piedzīvo dramatisku ekonomisko lejupslīdi. Sarūkot ekonomikai, krītoties arī budžeta ieņēmumi, un, lai izvairītos no dramatiska valsts parāda pieauguma un pašreizējās ekonomiskās krīzes sloga pārņemšanas uz nākotni, līdz ar to bremzējot izaugsmi turpmākajos gados, Latvijai šobrīd esot nepieciešams samazināt valsts konsolidētā budžeta deficītu.

A. Strazds norāda, ka ar apstrīdēto normu tās leģitīmo mērķi – līdzsvarot valsts konsolidētā budžeta ieņēmumus un izdevumus – esot iespējams sasniegt tikai daļēji, jo, neveicot pensiju pārskatīšanu, ietaupījums būs tikai 13,3 miljoni latu, bet valsts kopbudžeta deficītu nepieciešams samazināt par vairākiem simtiem miljonu latu.

Secinājumu daļa

14. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību tiesiskās paļāvības principam un samērīguma principam, kas izriet no Satversmes 1. panta. Tāpat Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam, kas izriet no Satversmē garantēto sociālo tiesību kopuma, kā arī Satversmes 109. pantā nostiprinātajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

Satversmes 1.pants noteic, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. No šajā pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības principus *[sk. Satversmes tiesas 1998.gada 10.jūnija sprieduma lietā Nr.04-03(98) secinājumu daļu un 2000.gada 24.marta sprieduma lietā Nr.04-07(99) secinājumu daļas 3.punktu]*.

Ikviens tiesisks valsts atzīst tiesiskās paļāvības principu. Šis princips noteic, ka valsts iestādēm ir jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un savā darbībā jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties uz konkrētā normatīvā akta pamata *[sk. Satversmes tiesas 1998.gada 10.jūnija sprieduma lietā Nr.04-03(98) secinājumu daļu]*.

Samērīguma princips ir uzskatāms par vienu no svarīgākajiem demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatprincipiem. Tas vispārīgā veidā noteic, ka starp valsts varas darbību, kas ierobežo personas tiesības un tiesiskās intereses, un mērķi, ko valsts vara ar šo darbību tiecas sasniegt, ir jābūt saprātīgām attiecībām *(sk. Satversmes tiesas 2007. gada 27. februāra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01 11. punktu)*. Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, ar leģitīmo mērķi nesamērīgs ir apstrīdētās normas radītais ierobežojums personu tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Tādēļ Satversmes tiesa uzskata, ka Pieteikuma iesniedzēja argumenti par apstrīdētās normas neatbilstību

samērīguma principam aplūkojami, vērtējot tās atbilstību Satversmes 109. pantā nostiprinātajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

Latvijas konstitucionālais likumdevējs Satversmē iekļāvis virkni sociālo tiesību. Tādējādi likumdevējs noteicis, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, proti, tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 18. punktu*).

Sociāli atbildīgas valsts principa saturs ir ievērojami plašāks par jebkuras konkrētas sociālās tiesības saturu, tomēr tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir viens no šā principa raksturīgākajiem elementiem (*sk., piemēram: Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. Jurista Vārds, 2008. gada 26. augusts, Nr.32, 6.–13.lpp.*). Tādēļ Satversmes tiesa uzskata, ka Pieteikuma iesniedzēja argumenti par apstrīdētās normas neatbilstību sociāli atbildīgas valsts principam arī ir izvērtējami saistībā ar Satversmes 109. pantā ietvertajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

15. Satversmes 109. pants noteic: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 109. pantam, vispirms noskaidrojams, vai tā ietilpst tiesību uz sociālo nodrošinājumu saturā.

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu paredz valsts pienākumu radīt efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās drošības sistēmu. Tā kā tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie sociālajām tiesībām, valstij ir rīcības brīvība to metožu un mehānismu izvēlē, ar kādiem šīs tiesības īstenojamas (*sk., piemēram,*

Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu).

Tiesību uz sociālo nodrošinājumu saturs konkretizēts likumos, kas noteic Latvijas sociālās drošības sistēmu, sevišķi likumā „Par sociālo drošību”. Viens no būtiskiem sociālās drošības sistēmas elementiem ir sociālā apdrošināšana, kas plašāk regulēta likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” un likumā „Par valsts pensijām” (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 1. punktu un 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 6.1. punktu).*

Satversmes tiesa atzīst, ka personai garantējamo sociālā nodrošinājuma apjomu ietekmē valsts ekonomiskā situācija un pieejamie resursi. Tomēr Satversmes tiesa jau iepriekš norādījusi: „Ja likumdevējs, izmantojot savu kompetenci sociālās politikas veidošanā un realizēšanā, kā arī sociālo tiesību apjoma noteikšanā, Satversmē ir iekļāvis sociālās tiesības un šo tiesību saturu ir konkretizējis likumos, tad tās ir kļuvušas par indivīda tiesībām. Šādu tiesību realizāciju persona var prasīt no valsts, kā arī var aizstāvēt šīs savas tiesības tiesā” (*Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 2. punkts*). Tātad, ja likumdevējs ir izšķīries noteiktu sociālā nodrošinājuma kopumu garantēt likumā, persona uz to iegūst subjektīvas tiesības.

Likuma „Par valsts pensijām” 26. pantā un pārejas noteikumu 15. punktā pensiju pārskatīšanas (kas sabiedrībā tiek dēvēta arī par pensiju indeksāciju) kārtība bija noteikta jau kopš šā likuma pieņemšanas brīža 1995. gada 2. novembrī. Pēc tam šī kārtība ir mainīta vairākkārt, tomēr pensiju pārskatīšanas institūts kā tāds ir pastāvējis vienmēr. Arī pašreiz spēkā esošajā likuma redakcijā pensiju pārskatīšana ir paredzēta. Proti, likuma „Par valsts pensijām” 26. pants noteic, ka valsts pensiju apmērs pārskatāms reizi gadā 1. oktobrī, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu. Apstrīdētā norma pensiju pārskatīšanu aptur uz noteiktu laiku, nosakot, ka valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek. Tādējādi nākamā pensiju pārskatīšana paredzēta 2010. gada 1. oktobrī. Līdz ar to apstrīdētā norma ir izņēmums no valstī izveidotās sociālās drošības sistēmas

(salīdzinājumam sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 2. punktu).

Papildus norādāms, ka pienākums periodiski pārskatīt valsts pensiju apmēru izriet arī no starptautiskajām tiesībām. Tā ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas izveidota, lai uzraudzītu ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām īstenošanu, norādījusi, ka valstij regulāri jāseko sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, lai garantētu, ka atbalsta saņēmēji var atļauties preces un pakalpojumus, kas tiem nepieciešami pakta ietvertu tiesību īstenošanai (*sk.: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 19. The right to social security, E/C.12/GC/19 4 February 2008, para 22*).

Pienākums veikt pensiju pārskatīšanu ietverts arī atsevišķos starptautiskos dokumentos – Eiropas Sociālās drošības kodeksa 65. pantā un Eiropas sociālās hartas papildprotokola 4. pantā. Šos dokumentus Latvija ir parakstījusi, bet vēl nav ratificējusi.

Tāpat, salīdzinot sociālās aizsardzības sistēmas, kādas tās 2009. gada 1. janvārī bijušas 27 Eiropas Savienības dalībvalstīs, secināms, ka pensiju pārskatīšanai piemērojamie principi dažādās valstīs ir atšķirīgi. Tomēr vecuma pensijas un invaliditātes pensijas tiek periodiski pārskatītas pilnīgi visās valstīs (*sk.: European Commission, Mutual Information System on Social Protection, Comparative Tables on Social Protection http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do, aplūkots 22.10.2009.*).

Apstrīdētā norma uz noteiktu laika posmu atceļ personu tiesības uz to, ka valsts pensijas tiek pārskatītas, un tādējādi ierobežo Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

16. Tiesību uz sociālo nodrošinājumu kontekstā Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka tiesību ierobežojumam jābūt noteiktam likumā vai pamatojoties uz likumu, attaisnojama ar leģitīmu mērķi, kā arī jāatbilst samērīguma principam (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2004-21-01 10. punktu un 2007. gada 9. oktobra sprieduma lietā Nr.2007-04-03 26. punktu*).

17. Lietā nav strīda par to, ka minētais ierobežojums ir noteikts likumā. Tomēr lietā pastāv šaubas par to, vai likums „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām””, kurā iekļauta apstrīdētā norma, ir pieņemts pienācīgā kārtībā.

17.1. Likumprojekts „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) Saeimai iesniegts 2009. gada 11. martā. Tas pieņemts steidzamības kārtā. Likumprojekts abos lasījumos izskatīts 2009. gada 12. martā un priekšlikumu iesniegšanai otrajam lasījumam noteikts tikai 15 minūšu termiņš.

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka tas, vai likums pieņemts pienācīgā kārtībā, izvērtējams saskaņā ar Satversmes 21. pantu. Tajā ir ietverts princips, ka Saeima pati nosaka sev darbības kārtību [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 13. jūlija sprieduma lietā Nr. 03-04(98) secinājumu daļas 3. punktu, 2002. gada 22. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-06-03 secinājumu daļas 5. punktu un 2008. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-09-0106 6.1. punktu*]. Saeimas kārtības ruļļa (turpmāk – Kārtības rullis) “mērķis ir noteikt tādu Saeimas darba kārtību, kas, realizējot vairākuma gribu, vienlaikus garantē arī mazākuma tiesības un nodrošina Saeimas darba efektivitāti” [*Satversmes tiesas 1998. gada 13. jūlija sprieduma lietā Nr. 03-04(98) secinājumu daļas 3. punkts*].

Kārtības ruļļa 90. panta pirmās daļas pirmais teikums un otrā daļa paredz: „Ja likumprojekts pieņemts pirmajā lasījumā, Saeima lemj (54.p.) par termiņu, kādā iesniedzami priekšlikumi. Šo termiņu nedrīkst noteikt īsāku par piecām

dienām, izņemot gadījumus, kad likumprojekts atzīts par steidzamu.” Kārtības rullis neparedz minimālo termiņu priekšlikumu iesniegšanai otrajam lasījumam gadījumā, kad likumprojekts atzīts par steidzamu.

Tomēr, lai arī minimālais termiņš priekšlikumu iesniegšanai minētajā situācijā Kārtības rullī *expressis verbis* nav noteikts, jāņem vērā, ka Kārtības rullis arī šādā gadījumā paredz katram deputātam tiesības iesniegt priekšlikumus likumprojekta otrajam lasījumam. Līdz ar to termiņam, ko Saeima noteic priekšlikumu iesniegšanai steidzamam likumprojektam, ir jābūt tādām, lai deputātam, kas vēlas iesniegt priekšlikumu, būtu iespēja to noformēt atbilstoši Kārtības ruļļa prasībām.

Konkrētajā gadījumā jāņem vērā, ka minētajā likumprojektā bija tikai divi panti. Kā redzams no otrajam lasījumam sagatavotā priekšlikumu apkopojuma, noteiktais termiņš bija pietiekams, lai deputāti, kā arī Saeimas Juridiskais birojs savus priekšlikumus varētu noformulēt un iesniegt.

Līdz ar to priekšlikumu iesniegšanai noteiktais laiks – 15 minūtes – konkrētajā gadījumā nav uzskatāms par Kārtības ruļļa pārkāpumu.

17.2. Saeimas atbildes rakstā ir norādīts, ka viedokli par likumprojektu sniegusi Latvijas Darba devēju konfederācija, Brīvo arodbiedrību savienība un Pensionāru federācija.

No lietas materiāliem tomēr nav gūstams apstiprinājums tam, ka konsultācijas par apstrīdēto normu būtu notikušas. 2009. gada 13. februārī Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes Sociālās drošības apakšpadomes sēdē vispārīgi tika spriests par plānotajām aktivitātēm valsts sociālās apdrošināšanas jomā, tostarp par jautājumiem, kas skar valsts pensiju pārskatīšanu. Sēdē visas Saeimas atbildes rakstā minētās organizācijas atbalstījušas pensiju turpmāku pārskatīšanu atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 121. lp.*).

Nedz Kārtības rullis, nedz arī kāds cits likums neparedz, ka, pieņemot normas, kas skar pensiju pārskatīšanu, likumdevējam būtu kādā īpašā formā jāuzklausā kādas konkrētas organizācijas vai personas, vai arī ka negatīvs šādu organizāciju vai personu viedoklis liegtu likumdevējam konkrētās normas pieņemt.

Tomēr norādāms, ka demokrātiskā valstī skarto sabiedrības grupu iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesā ir nozīmīgs pilsoniskās sabiedrības līdzdalības veicināšanas mehānisms. Īpaši vēlams attiecīgo sabiedrības grupu viedokli uzklausīt būtu tādās situācijās, kad pieņemamais normatīvais akts ierobežo tām Satversmē garantētās pamattiesības.

Satversmes tiesa ir secinājusi: „taisnīguma princips prasa panākt iespējami taisnīgāku līdzsvaru starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgajām interesēm. Viens no šā principa īstenošanas ceļiem ir nodrošināt personas līdzdalības tiesību ievērošanu dažādu lēmumu pieņemšanā un politiskās gribas veidošanā. [...] Līdzdalības jēga ir nevis tā, lai jebkādas personu grupas viedoklis likumdevējam būtu saistošs, bet gan tā, lai tiktu pieņemts objektīvs lēmums un panākts dažādu interešu līdzsvars. Viens no līdzdalības mērķiem ir nodrošināt to, ka lēmuma adresāti atbalsta izraudzīto risinājumu un tādējādi ir motivēti to ieviest” (*Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 7. punkts*).

Vienlaikus uzmanība vēršama uz to, ka demokrātiskā valstī procesam, kurā tiek pieņemts tāds normatīvais akts, kas ierobežo konstitūcijā garantētās pamattiesības, vajadzētu sabiedrībā viest pārliecību, ka pieņemtais akts ir tiesisks. Apstrīdētās normas sagatavošanas un pieņemšanas kontekstā nav pozitīvi vērtējama steiga un tas, ka sabiedrība par attiecīgajiem grozījumiem iepriekš netika informēta. Satversmes tiesa uzskata, ka minētie apstākļi kavēja tādas pārliecības izveidošanos sabiedrībā, ka apstrīdētās normas pieņemšanas gaitā nepieciešamība ierobežot Satversmē garantētās pamattiesības būtu rūpīgi izsvērtā.

Minētie apsvērumi tomēr nemaina faktu, ka tiesību uz sociālo nodrošinājumu ierobežojums ir noteikts likumā.

18. Saeima norāda, ka apstrīdētajai normai ir divi savstarpēji saistīti mērķi – sabalansēt valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus un īstenot citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, garantējot, ka šīs tiesības būs realizējamas arī nākotnē.

18.1. Satversmes tiesa jau iepriekš par leģitīmu ir atzinusi mērķi sabalansēt valsts pensiju speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu daļas, ievērojot valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta pamatprincipu – pašfinansēšanos. Proti, sociālās apdrošināšanas jomā tiesiskais regulējums noteic ciešu saikni starp veiktajām iemaksām un izmaksām. Valsts pensiju speciālā budžeta līdzekļus galvenokārt veido obligātās un brīvprātīgās iemaksas pensiju apdrošināšanai. Turklāt būtiski ir izvairīties no deficīta veidošanās valsts pensiju speciālajā budžetā. Pie tam nepieciešams nodrošināt, lai pensiju izmaksas būtu iespējamas arī nākotnē, kad demogrāfiskais stāvoklis, iespējams, būs citāds (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 8. punktu*).

2009. gadā valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā vienlaikus vērojams ieņēmumu samazinājums un nepieciešamo izdevumu pieaugums. Situācija valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ir nesaraucami saistīta ar kopējo ekonomisko situāciju valstī, ko īpaši 2009. gada sākumā raksturoja ekonomiskās aktivitātes mazināšanās, algu sarukums un bezdarba pieaugums. Minētie apstākļi noteica sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma samazināšanos un vienlaikus – papildu izdevumu veidošanos nodarbinātības speciālajā budžetā. Ievērojot minēto, ar 2009. gada 16. jūnija grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā tika ieplānots deficīts 206,1 miliona latu apmērā. Tādējādi arī sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta naudas līdzekļu uzkrājums, kas 2009. gada 1. janvārī bija 951

miljons latu, uz gada beigām tika plānots vairs tikai 744,5 miljonu latu apmērā. Minētais liecina par ievērojamu spriedzi valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā un nepieciešamību līdzsvarot tā ieņēmumu un izdevumu daļas.

Tieši sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta pašfinansēšanās principa kontekstā tā ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana ir saistāma arī ar iespēju īstenot citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Apdrošināšanas iemaksu apmēra mazināšanās, deficīta veidošanās speciālajā budžetā un uzkrājuma sarukums rosina samazināt sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumus. Tādējādi sociālā nodrošinājuma saglabāšana nemainīgā apmērā visām personu grupām var būt apgrūtināta. Tāpat sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzsvarošana uzskatāma par pamatu šā budžeta ilgtspējas garantēšanai un attiecīgi paļāvībai uz to, ka arī nākamo paaudžu tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiks realizētas. Līdz ar to mērķis garantēt citiem cilvēkiem Satversmē noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir atzīstams par leģitīmu.

18.2. Pieteikuma iesniedzējs pauž uzskatu, ka par leģitīmu nav atzīstams mērķis izpildīt Ministru kabineta uzņemtās saistības pret starptautiskajiem aizdevējiem, jo šāda lēmuma pieņemšana ietilpst likumdevēja, nevis valdības kompetencē.

Kaut arī Saeima nav norādījusi, ka tāds būtu apstrīdētās normas mērķis, tomēr tās debatēs paustais apliecina, ka šis apstāklis apstrīdētās normas pieņemšanu ir ietekmējis. Piemēram, Saeimas sēdē, debatējot par likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) pieņemšanu pirmajā lasījumā, atbildīgās komisijas – Sociālo un darba lietu komisijas – pārstāve deputāte S. Bendrāte norādīja, ka šāda norma bija jāpieņem jau iepriekšējai valdībai, „[...] nevis sabiedrībā un mums šeit, Saeimā, jāuztur dzīva ilūzija, ka mēs varam nepildīt iepriekšējās valdības noslēgto līgumu ar starptautiskajiem finanšu aizdevējiem par summu, kas vispār šajā budžetā nav ieplānota – un tā ir 11 miljoni latu –, atstājot šādu mīnusu jaunajam Ministru kabinetam un pašiem nerisinot savus jautājumus” (*Saeimas 2009. gada 12. marta sēdes stenogramma*).

Satversmes tiesa piekrīt Pieteikuma iesniedzēja paustajam viedoklim, ka mērķis izpildīt starptautiskās saistības, ko uzņēmis Ministru kabinets, pats par sevi, nepastāvot citiem leģitīmiem mērķiem, nebūtu atzīstams par pamatu Satversmē noteikto pamattiesību ierobežošanai.

19. Lai noskaidrotu, vai ar apstrīdēto normu noteiktais tiesību uz sociālo nodrošinājumu ierobežojums ir samērīgs, jāizvērtē, pirmkārt, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, otrkārt, vai nav saudzējošāku līdzekļu šā mērķa sasniegšanai un, treškārt, vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīdam nodarīto kaitējumu.

20. Atbilstoši Labklājības ministrijas sniegtajai informācijai, pieņemot apstrīdēto normu, no valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta nav bijis nepieciešams veikt maksājumus 13,3 miljonu latu apmērā (*sk. lietas materiālu I. sēj. 77.–78. lp.*). Ievērojot to, kāds atbilstoši 2009. gada 16. jūnija grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” šajā gadā paredzēts valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta apmērs (1263 miljoni latu), šā budžeta deficīts (206 miljoni latu), kā arī valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājums gada beigās (744,5 miljoni latu), šāds ietaupījums nav atzīstams par ievērojamu. Proti, apstrīdētā norma, ja tā būtu vienīgais pasākums valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ienākumu un izdevumu līdzsvarošanai, izvirzīto mērķi nerasniegtu.

Tomēr apstrīdētā norma jāizvērtē kontekstā ar kopējo situāciju valsts ekonomikā un citiem pasākumiem, kas veikti valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ienākumu un izdevumu līdzsvarošanai. Kā norādīts likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” (Nr. 1139/Lp9) anotācijā, tas izstrādāts saistībā ar Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programmu, ko Saeima akceptējusi 2008. gada 12. decembrī, pieņemot valsts budžeta grozījumu paketi (*sk. lietas materiālu*

1. sēj. 58. lp.). Tā kā apstrīdētā norma ir tikai viens elements plašākā pasākumu kopumā, Satversmes tiesa to vērtē kā vienu no instrumentiem, kuri vērsti uz valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumu samazināšanu un attiecīgi – ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošanu.

Tādējādi apstrīdētā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai.

21. Analizējot to, vai nepastāv saudzējošāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai, šajā lietā Satversmes tiesai jāņem vērā izvērtējuma robežas, ko noteic sociālo tiesību daba. Satversmes tiesa jau iepriekš norādījusi, ka valsts un it īpaši tās likumdevēja lēmumiem par sociālo tiesību īstenošanu nozīmīga ir politiskā dimensija, proti, lēmumi šajā jomā parasti tiek pieņemti, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet vairāk no politiskiem apsvērumiem, kas savukārt ir atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punktu*).

Izvēloties piemērotāko līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanai, sociālo tiesību jomā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība. Tomēr Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai likumdevējs ir izvērtējis, kas būtu piemērotākais līdzeklis leģitīmā mērķa sasniegšanai, un vai likumdevējs ar savu izvēli nav pārkāpis tam piešķirtās rīcības brīvības robežas.

Saeimas debatēs kā nevēlams alternatīvs risinājums pensiju pārskatīšanas atcelšanai minēta valsts pensiju apmēra samazināšana. Tā deputāte Solvita Āboltaņa, debatējot par likumprojekta pieņemšanu pirmajā lasījumā, norādīja, ka „[...] mēs vēl atrodamies „brīvajā kritienā” un ka būs pieņemami vēl grūtāki lēmumi, un ka šobrīd mēs pieņemam šo smago lēmumu nevis tāpēc, ka mēs negribētu iedot pensionāriem šos 6 latus, bet tikai tāpēc, lai pēc tam nav jāatņem 12 lati. Tikai tāpēc šīs valdības deklarācijā ir ierakstīts, ka mēs nesamazināsim

pensijas. [...] Un pašreiz mēs cīnāmies par to, lai nebūtu vēl jāņem nost” (*Saeimas 2009. gada 12. marta sēdes stenogramma*).

Labklājības ministrija norāda, ka citi līdzekļi, ar kādiem izvirzīto mērķi varētu sasniegt, ir personām vēl nelabvēlīgāki vai arī var radīt virkni nelabvēlīgu sociālekonomisku seku. Tā kā sociālās apdrošināšanas speciālais budžets veidojas no sociālās apdrošināšanas iemaksām, tad ietaupījumu tajā var radīt vai nu sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšana, vai personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēra samazināšana. Sociālo iemaksu likmes paaugstināšana darba devējiem un nodarbinātajiem radītu veselu virkni nelabvēlīgu seku iestāšanās risku – samazinātu nodarbināto ienākumus un personas ar nelieliem ienākumiem vēl vairāk pakļautu nabadzības riskam, radītu nelegālās nodarbinātības un nedeklarētā darba risku, negatīvi ietekmētu darbinieku algu paaugstināšanas iespējas un ierobežotu darba devēju iespējas izdarīt ieguldījumus uzņēmumu attīstībā (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 20.–21. lp.*).

Uz nevēlamām apstrīdētās normas alternatīvām norādījušas arī Satversmes tiesas pieaicinātās personas. M. Hansens pauž viedokli, ka pensiju pārskatīšanu būtu iespējams neveikt vienīgi tad, ja tiktu izveidots vēl lielāks budžeta deficīts, budžeta izdevumi tiktu samazināti vēl vairāk vai arī nodokļu paaugstināšanas rezultātā tiktu palielināti budžeta ienākumi. Minētās alternatīvas viņš noraida kā nevēlamākas, salīdzinot ar apstrīdēto normu (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 60.–61. lp.*). Savukārt Ekonomikas augstskola norāda, ka tādu pašu efektu kā ar apstrīdēto normu likumdevējs būtu varējis sasniegt, apliekot pensijas ar papildu nodokļiem. Ekonomikas augstskola pauž uzskatu, ka likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, ir izdarījis politisku izvēli starp tā rīcībā esošajiem ekonomiskajiem instrumentiem (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 62. lp.*).

Šajā gadījumā nav saskatāma arī iespēja ierobežojumu noteikt saudzējošākā apmērā, jo pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī būtu attiekusies vienīgi uz tām personām, kurām pensija ir mazāka par 135 latiem. Turklāt šī pārskatīšana notiktu, ņemot vērā vienīgi patēriņa cenu indeksu, bet ne apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentus. Tādējādi saudzējošāks

risinājums varētu nozīmēt vienīgi paredzētās pensiju pārskatīšanas īstenošanu, proti, apstrīdētās normas nepieņemšanu.

Arī 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” pieņemšanas procesā iesniegtie priekšlikumi paredzēja vienīgi apstrīdētās normas izslēgšanu no likumprojekta.

Līdz ar to secināms, ka iespējamie alternatīvie risinājumi paredz vai nu apstrīdētās normas nepieņemšanu, vai vēl nelabvēlīgāka regulējuma pieņemšanu. Šajos apstākļos Satversmes tiesai nav pamata atzīt, ka būtu pastāvējuši saudzējošāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Tādējādi likumdevējs nav pārkāpis rīcības brīvības robežas, izvēloties piemērotāko līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanai.

22. Visbeidzot Satversmes tiesai jāizvērtē, vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīdam nodarīto kaitējumu.

22.1. Ar apstrīdēto normu atcelta pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī un 2009. gada 1. oktobrī. Atbilstoši Labklājības ministrijas sniegtajai informācijai pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī skartu 228 387 valsts pensiju saņēmējus jeb 40,6 procentus no kopējā valsts pensiju saņēmēju skaita. Atkarībā no pensijas apmēra tā pieaugums būtu šāds: 45 latus lielai pensijai – 2,16 latu, 100 latus lielai pensijai – 4,79 lati, 135 latus lielai pensijai – 6,47 lati (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 78. lp.*).

Pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. oktobrī skartu 334 036 pensionārus jeb 59,4 procentus no valsts pensiju saņēmēju skaita. Šīs pārskatīšanas rezultātā pensijas, kas nepārsniedz 135 latus, nepieaugtu; pensijas, kuru apmērs ir 136 lati, pieaugtu par 1,86 latiem; 180 latus lielām pensijām pieaugums būtu 2,47 lati, bet 300 latus lielām pensijām – 4,11 latu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 78. lp.*).

Vērtējot valsts pensiju saņēmējiem radītā aizskāruma apmēru, Saeima norāda uz dažādiem pasākumiem, kas pēdējo gadu laikā veikti pensionāru dzīves uzlabošanai, sevišķu uzmanību pievēršot personām ar mazu pensiju un lielu darba stāžu. Tā kopš 2006. gada palielināts minimālais apgādnieka zaudējuma pensijas apmērs, palielināts minimālais vecuma pensijas apmērs personām, kurām apdrošināšanas stāžs ir lielāks par 40 gadiem, ieviests vienreizējs pabalsts pārdzīvojušam laulātam pensionāra nāves gadījumā, 2007. gadā noteikta iespēja atsevišķām personu kategorijām valsts pensiju pieprasīt piecus gadus agrāk un 2008. gadā priekšlaicīgas pensionēšanās iespējas vēl vairāk paplašinātas (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 27.–28. lp.*).

Kopš 2006. gada ieviests un vēlāk pakāpeniski paplašināts regulējums attiecībā uz piemaksu pie valsts vecuma pensijas par katru apdrošināšanas stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim. Tā ar 2006. gada 1. janvāri noteikta 19 santīmu piemaksa pie valsts vecuma pensijas par katru apdrošināšanas stāža gadu, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem un pensijas apmērs nepārsniedz 105 latus. Ar 2007. gada 1. janvāri piemaksa tika piešķirta arī tiem vecuma pensijas saņēmējiem, kuru pensijas apmērs nepārsniedz 135 latus. Kopumā tika saglabāta 30 gadu apdrošināšanas stāža prasība, tomēr personām, kuras strādājušas sevišķi kaitīgos un sevišķi smagos darba apstākļos vai kaitīgos un smagos darba apstākļos, tā tika pazemināta līdz 25 gadiem. Ar 2008. gada 1. jūniju piemaksa pie vecuma pensijas tika noteikta 40 santīmu apmērā par katru stāža gadu pensijām, kas nepārsniedz 225 latus, un atcelta iepriekš spēkā bijusī apdrošināšanas stāža prasība. Savukārt ar 2009. gada 1. janvāri šī piemaksa noteikta pie visām vecuma un invaliditātes pensijām neatkarīgi no pensijas apmēra un apdrošināšanas stāža, turklāt piemaksas apmērs paaugstināts līdz 70 santīmiem par katru apdrošināšanas stāža gadu. Tā rezultātā 2009. gada aprīlī vidējā piemaksa pie vecuma pensijas bija 24,16 latu un pie invaliditātes pensijas – 11,55 lati (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 27.–29. lp.*).

Tāpat pakāpeniski paplašināts arī pensiju pārskatīšanas regulējums. Kopš 2002. gada, kad tika ieviesta jauna pensiju pārskatīšanas kārtība, attiecībā uz

pensijām, kuru apmērs nepārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, pārskatīšana tika noteikta divas reizes, nevis vienu reizi gadā. Šīs pensijas tika pārskatītas gan atbilstoši faktisko patēriņa cenu indeksam, gan apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma procentiem. Turklāt attiecībā uz pēdējo rādītāju pieauguma procentu apmērs tika paaugstināts no 25 procentiem uz 50 procentiem. Attiecībā uz 2008. gadu tika noteikts, ka iepriekš minētajā kārtībā pārskatāmas nevis pensijas, kas nepārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru (135 latus), bet gan pensijas, kas nepārsniedz 150 latus. Pensijas, kas pārsniedz trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru (bet 2008. gadā – 150 latus) un nepārsniedz tā pieckāršu apmēru, vienmēr tika pārskatītas vienu reizi gadā atbilstoši faktiskajam patēriņu cenu indeksam. Lielākas pensijas pārskatītas netika. Labklājības ministrija norāda, ka, pārskatot pensijas 2008. gadā, pensijas līdz 150 latiem aprīlī tika palielinātas vidēji par 11,95 latiem, bet oktobrī – vidēji par 18,31 latu. Savukārt pensijas, kas pārsniedza 150 latus, pārskatīšanas rezultātā vidēji palielinājās par 25,55 latiem (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 21. lp.*).

Minētie pasākumi ir noteikuši vidējā valsts pensiju apmēra pieaugumu, kas īpaši novērojams pēdējā gada laikā. Atbilstoši VSAA mājaslapā sniegtajiem statistikas datiem 2005. gada 1. janvārī visu veidu valsts pensiju vidējais apmērs bijis 75,33 lati, 2006. gada 1. janvārī – 84,39 lati, 2007. gada 1. janvārī – 99,82 lati, 2008. gada 1. janvārī – 119,34 lati, bet 2009. gada 1. janvārī – 166,72 lati (*sk. <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=651>, aplūkots 20.11.2009.*). Attiecīgi 2008. gadā, tas ir, laikā, kad ekonomiskā situācija valstī jau sāka pasliktināties, valsts pensiju vidējais apmērs pieauga par 39,7 procentiem.

Saeima savā atbildes rakstā īpaši uzsver nozīmi, kāda ir piemaksām par apdrošināšanas stāžu, un pauž viedokli, ka šīs piemaksas tādā apmērā, kādā tās noteiktas kopš 2009. gada janvāra, aizstāj pensiju pārskatīšanu. Satversmes tiesa šādam uzskatam nepiekrīt, jo minētajiem regulējumiem ir atšķirīgs mērķis. Piemaksa ir vērsta uz to, lai palielinātu pensiju personām, kuras apdrošināšanas stāžu pilnībā vai galvenokārt uzkrājušas līdz 1996. gadam jeb likuma „Par valsts

pensijām” spēkā stāšanās brīdī. Savukārt pensiju pārskatīšana ir vērsta uz pensijas pirktspejas saglabāšanu. Tā nav saistāma ar apdrošināšanas stāža lielumu vai iegūšanas laiku. Ne visām personām, kurām būtu tiesības uz pensijas pārskatīšanu, atbilstošā apmērā ir tiesības arī uz minēto piemaksu. Tomēr atzīstams, ka lielai daļai valsts pensiju saņēmēju piemaksas apmēra palielināšana ir būtiski samazinājusi ar apstrīdēto normu radītā aizskārums ietekmi.

Vērtējot valsts pensiju saņēmēju tiesību aizskārums, jāuzsver, ka apstrīdētā norma nav radījusi personām jau piešķirtās valsts pensijas apmēra samazinājums. Tāpat norādāms, ka ar apstrīdēto normu nav ierobežota tāda sociālā garantija, uz ko personas būtu ieguvušas tiesības, veicot valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas. Apstrīdētā norma ierobežo personu tiesības uz pensiju pirktspejas periodisku pārskatīšanu atbilstoši patēriņa cenu pieaugumam.

Valsts pensiju saņēmējiem radītā aizskārums būtiskums samazina arī tas, ka tiesību uz sociālo nodrošinājums ierobežojums ir noteikts vienīgi uz konkrētu laika posmu – 2009. gadu. 2010. gadā valsts pensiju pārskatīšanu paredzēts atsākt.

Atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes mājaslapā norādītajiem datiem patēriņa cenu indekss ar 2009. gada aprīli sācis samazināties un turpina sarukt. Tāpat kopš 2009. gada aprīļa ir samazinājies Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā iztikas minimuma apmērs (sk. <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=602>, aplūkots 20.11.2009.). Līdz ar to apstrīdētās normas radītās sekas ir jūtamas mazāk.

22.2. Pretstatā valsts pensiju saņēmējiem nodarītajam aizskārums jāizvērtē labums, ko no konkrētā tiesību ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā.

Ietaupījums, ko devusi 2009. gada 1. aprīlī paredzētās pensiju pārskatīšanas atcelšana, ir 11 miljonu latu, savukārt 2009. gada 1. oktobrī paredzētās pārskatīšanas neveikšana ļāvusi ietaupīt 2,3 miljonus latu. Tātad kopējais ietaupījums, ko nodrošinājusi apstrīdētās normas pieņemšana, ir 13,3 miljoni latu (sk. *lietas materiālu 1. sēj. 77.–78. lp.*). Tomēr, kā tika secināts, šis

ieguvums nav aplūkojams atrauti no kopējās valsts ekonomiskās situācijas un citiem tās stabilizēšanas labad veiktajiem pasākumiem.

Kā Satversmes tiesai norādījis Ministru kabinets, jau ar 2008. gada 12. decembra grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” noteiktais valsts speciālā budžeta ieņēmumu samazinājums salīdzinājumā ar sākotnējo 2009. gada plānu bijis 453,0 miljoni latu jeb 26,3 procenti. Valsts speciālā budžeta izdevumu samazinājums salīdzinājumā ar sākotnējo 2009. gada plānu bijis 62,8 miljoni latu jeb 4,1 procents, līdz ar to veidojies speciālā budžeta naudas līdzekļu atlikuma samazinājums par 216,2 miljoniem latu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 133. lp.*).

Saskaņā ar Valsts kases pārskatiem 2009. gada pirmajā pusē valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi bijuši 752,7 miljoni latu un salīdzinājumā ar 2008. gada pirmo pusi (544,7 miljoni latu) palielinājušies par 208,0 miljoniem latu. Savukārt valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi 2009. gada pirmajā pusē bijuši 647,4 miljoni latu un salīdzinājumā ar 2008. gada pirmo pusi (704,3 miljoni latu) samazinājušies par 56,9 miljoniem latu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 134. lp.*).

Var piekrist Saeimas un Ministru kabineta paustajam uzskatam, ka tik ievērojama ieņēmumu samazinājuma dēļ bija nepieciešams pārskatīt arī izdevumus. Sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta darbības princips ir pašfinansēšanās, proti, valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumus pamatā veido sociālās apdrošināšanas iemaksas, ko veic šobrīd tautsaimniecībā nodarbinātie, un līdz ar to budžeta kārtējā gada ieņēmumi ir atkarīgi no maksātāju skaita un sociālās apdrošināšanas iemaksu algas lieluma. Savukārt sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi tiek plānoti, ņemot vērā prognozēto sociālās apdrošināšanas pakalpojumu skaitu un pakalpojumu apmērus attiecīgajā gadā.

Valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ieskaitīto iemaksu pārpalikums, kas veidojies demogrāfiski labvēlīgos gados, tiek uzkrāts valsts

sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta kontā. Ministru kabinets norāda, ka uzkrātais līdzekļu atlikums tiks novirzīts valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas funkciju nodrošināšanai demogrāfiski nelabvēlīgos gados.

Atbilstoši Valsts kases pārskatiem valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta atlikums šā gada 1. augustā bijis 797,6 miljoni latu un salīdzinājumā ar budžeta atlikumu šā gada 1. janvārī (951,1 miljons latu) tas samazinājies par 153,5 miljoniem latu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 134. lp.*). Savukārt atbilstoši 2009. gada 16. jūnija grozījumiem likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam” valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānotais naudas līdzekļu atlikuma samazinājums 2009. gadā ir 206,6 miljoni latu, un tādējādi gada beigās plānotais naudas līdzekļu atlikums – 744,5 miljoni latu. Turklāt speciālā budžeta izdevumi nepārtraukti palielinās vairāku šādu faktoru ietekmē: iepriekšējo gadu straujais algu pieaugums, kura rezultātā pieauguši pensiju un pabalstu apmēri, atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaita pieaugums, jaunu pakalpojumu ieviešana un augstais bezdarba līmenis.

Tāpat valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta situācijas izvērtēšanā vērā ņemama arī kopējā valsts ekonomiskā situācija, jo tā tieši ietekmē speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus. Piemēram, ievērojami ir palielinājies bezdarbnieku skaits – atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā no 6,3 procentiem 2008. gada otrajā ceturksnī pieaudzis līdz 16,7 procentiem 2009. gada otrajā ceturksnī (*sk. <http://www.csb.lv/csp/content/?cat=610>, aplūkots 20.11.2009.*). 2009. gada pirmajā pusgadā bija vērojama ekonomiskās aktivitātes mazināšanās jeb iekšzemes kopprodukta sarukums par vairāk nekā 18 procentiem salīdzinājumā ar šo pašu iepriekšējā gada periodu (*sk. <http://www.csb.lv/csp/content/?cat=2148>, aplūkots 20.11.2009.*). Pieaicinātā persona M. Hansens norāda, ka 2009. gada otrajā ceturksnī ekonomiskā aktivitāte ir noslīdējusi apmēram līdz 2005. gada otrā ceturkšņa līmenim (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 60. lp.*).

Arī Pasaules Banka un Starptautiskais Valūtas fonds vērsuši uzmanību uz to, ka pensiju pārskatīšanas sistēma, kurā papildus patēriņa cenu izmaiņu rādītājam piemēro arī 50 procentus no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma, kā tas līdz apstrīdētās normas pieņemšanai bija Latvijā, esot pārāk dāsna un varot radīt fiskālus riskus īsā un vidējā termiņā (*sk. „Background Report Bank-Fund Technical Assistance Mission on Public Expenditure Review and Public Finance Management Issues June 11-22, 2007” lietas materiālu 2. sēj. 42. lp.*).

Atbilstoši Labklājības ministrijas sniegtajai informācijai arī dažas kaimiņvalstis nolēmušas šogad pensijas vai nu „iesaldēt”, vai pat samazināt. Piemēram, Zviedrija plānojam valsts pensiju indeksācijā piemērot negatīvu procentu, līdz ar to samazinot pensiju apmērus. Lietuva, kur attiecībā uz valsts pensiju indeksāciju neesot speciāli izstrādāta regulējuma un tā tiek veikta, rūpīgi izvērtējot kārtējā gada budžeta iespējas, plānojam pensijas samazināt par 5–10 procentiem. Somija valsts pensiju indeksācijā piemērojot iztikas minimuma rādītāju. Tam samazinoties, valdība gatavojot pagaidu likumu, kura mērķis esot „iesaldēt” pensiju indeksāciju 2010. gadā. Arī 90. gadu recesijas laikā Somija pensiju indeksāciju uz vienu gadu „iesaldējusi” (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 22. lp.*).

22.3. Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka sociālās tiesības, pie kurām pieder arī tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas, atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību realizācija ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu*).

Valstij ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums savas saistības sociālo tiesību jomā samērot ar savām ekonomiskajām iespējām. Pretējā gadījumā apgrūtināta var tikt citu valsts pienākumu izpilde, tajā skaitā citu sociālo tiesību realizēšana. Tāpat uzsverams, ka valstij ir jānodrošina pensiju sistēmas ilgtspēja, garantējot, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu būs īstenojamas arī nākamajās paaudzēs.

Pienākums izveidot ilgtspējīgu sociālās drošības sistēmu ir tiesību uz sociālo nodrošinājumu pamatā un izriet arī no sociāli atbildīgas valsts principa.

Līdz ar to Satversmes tiesa secina, ka, būtiski pasliktinoties ekonomiskajai situācijai, valsts vairs nevarēja garantēt tādu pašu sociālā nodrošinājuma kopumu, kāds tas bija noteikts ekonomiskās izaugsmes gados. Pretējā gadījumā tiktu apdraudēta valsts iespēja īstenot tiesības uz sociālo nodrošinājumu un garantēt sociālās drošības sistēmas ilgtspēju. Šādos apstākļos pensiju pārskatīšanas atcelšana ir uzskatāma par atbilstošu līdzekli minēto problēmu risināšanai.

Samērojot sabiedrības nepieciešamību pēc apstrīdētās normas ar personas tiesību uz sociālo nodrošinājumu ierobežojumu, secināms, ka labums, ko ar apstrīdēto normu iegūst sabiedrība, ir nozīmīgāks par atsevišķai personai radīto aizskārumu.

Līdz ar to apstrīdētā norma ir samērīga ar leģitīmo mērķi un atbilst Satversmes 109. pantā nostiprinātajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

23. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst arī tiesiskās paļāvības principam.

Tiesiskās paļāvības princips ir nesaraujami saistīts ar tiesiskas valsts principu. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka atbilstoši tiesiskās paļāvības principam valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*).

Tiesiskās paļāvības princips citastarp prasa aizsargāt paļāvību, kas personai radusies uz noteiktu tās tiesību saglabāšanu vai īstenošanu. Tas ietver valsts pienākumu pildīt saistības, ko tā uzņēmusies pret personām. Pretējā gadījumā tiktu zaudēta personu uzticība valstij un tiesībām.

Tomēr tiesiskās paļāvības princips neizslēdz valsts iespēju grozīt pastāvošo tiesisko regulējumu. Pretēja pieeja novestu pie valsts nespējas reaģēt uz mainīgajiem dzīves apstākļiem. Vienlaikus, arī grozot tiesisko regulējumu, valstij ir jāņem vērā tās tiesības, uz kuru saglabāšanu vai īstenošanu personai var būt izveidojusies likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība. Tiesiskās paļāvības princips prasa, lai valsts, mainot normatīvo regulējumu, ievērotu saprātīgu līdzsvaru starp personas paļāvību un tām interesēm, kuru nodrošināšanas labad regulējums tiek mainīts.

Tādējādi, lai izvērtētu, vai tiesību akts, kas noteicis atkāpšanos no personai piešķirtām tiesībām, atbilst tiesiskās paļāvības principam, jānoskaidro:

1) vai personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu un

2) vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu.

Satversmes tiesa norāda, ka nav pamatots Saeimas uzskats, ka straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos vai citā ārkārtējā situācijā tiesiskās paļāvības principam būtu cits saturs. Arī šādos gadījumos tiesiskās paļāvības princips prasa līdzsvarot personu tiesisko paļāvību ar sabiedrības interesēm. Tomēr nav noliedzams, ka ārkārtējos apstākļos pieaugs tieši sabiedrības interešu nozīmīgums un to nodrošināšanas nepieciešamība.

24. Lai konstatētu, ka personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu, jāņem vērā, ka šis princips var aizsargāt tikai tādas tiesības, kas personai jau reiz bijušas noteiktas. Tiesiskās paļāvības principa

galvenais uzdevums ir aizsargāt personas tiesības gadījumos, kad normatīvā regulējuma grozījumu rezultātā notiek vai ir iespējama privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*). Tiesiskās paļāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas paļaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī tam, vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu, 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 7. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*). Tas, vai konkrētajos apstākļos paļāvība ir likumīga, pamatota un saprātīga, vērtējams no attiecīgo personu viedokļa.

Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka vecuma pensijas ir valsts sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Sociālā politika ir saistīta ar noteiktu valsts atbalstu un aizsardzību personām, kam tā nepieciešama, tādēļ personu tiesiskā paļāvība šajā jomā ir aizsargājama (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu un 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 6.1. punktu*).

Tāpat Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumā „Par valsts pensijām” ietvertajam pensiju pārskatīšanas regulējumam stabilitāte nekad nav bijusi raksturīga. Pensiju sistēmas būtība nedod pamatu paļāvībai, ka pensiju budžets precīzi un savlaicīgi reaģēs uz inflāciju, – gan tādēļ, ka algu paaugstināšanās parasti tikai seko inflācijai, nevis noris vienlaikus ar to, gan tādēļ, ka valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu relatīvais apmērs ir likumdevēja kompetencē un var tikt grozīts, piemēram, nolūkā mainīt nodokļu nastu. Tādēļ pensiju sistēmas raksturs un principi nedod pamatu paļāvībai, ka pensiju pārskatīšanas regulējums netiks mainīts (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 10.2. punktu*).

Tomēr nošķirama ir paļaušanās uz konkrēta pensiju pārskatīšanas regulējuma nemainību un to, ka pensijas vispār tiks pārskatītas. Pensiju pārskatīšana bija paredzēta jau līdz ar likuma „Par valsts pensijām” pieņemšanu 1995. gada 1. novembrī. Kopš tā laika pensiju pārskatīšana vienmēr ir īstenota, turklāt tā ietilpst tiesību uz sociālo nodrošinājumu saturā. Līdz ar to secināms: pat ja personai nebija pamata paļauties, ka pensiju pārskatīšanas regulējums nemainīsies, tai tomēr varēja izveidoties likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība uz to, ka pensija tiks pārskatīta.

Apstrīdētā norma atceļ pensiju pārskatīšanu, kas bija paredzēta 2009. gada 1. aprīlī un 2009. gada 1. oktobrī. Attiecībā uz katru no šīm pensiju pārskatīšanas reizēm pamats paļauties, ka pārskatīšana notiks, bija atšķirīgs. Tā attiecībā uz 2009. gada 1. aprīļa pārskatīšanu jāņem vērā, ka apstrīdētās normas pieņemšanas brīdī jeb 2009. gada 12. martā jau bija noslēdzies tas periods, par kuru pensijas būtu jāpārskata. Proti, 2009. gada 1. aprīļa pārskatīšana nozīmētu pensijas apmēra palielināšanu atbilstoši patēriņa cenu izmaiņām, kas notikušas laika posmā no 2008. gada 1. septembra līdz 2009. gada 1. martam. Turklāt apstrīdētā norma stājās spēkā 2009. gada 1. aprīlī, proti, dienā, kurā jau būtu jānotiek pensiju pārskatīšanai. Lietā esošie materiāli apstiprina, ka vēl dažas dienas pirms apstrīdētās normas pieņemšanas Saeimas un Labklājības ministrijas pārstāvji apstiprinājuši, ka pensiju pārskatīšana notiks (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 103. lp.*). Šādos apstākļos personām varēja izveidoties likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība uz to, ka pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī tiks veikta.

Atšķirīgi vērtējama paļaušanās uz pensiju pārskatīšanu 2009. gada 1. oktobrī. Ekonomiskās lejupslīdes apstākļos un situācijā, kad pasliktinās visas sabiedrības dzīves līmenis, turklāt ekonomiskie rādītāji liecina par nepieciešamību samazināt sociālā nodrošinājuma apmēru, apstrīdētās normas pieņemšanas brīdī, proti, 2009. gada 12. martā, personām nevarēja būt izveidojusies pamatota un saprātīga paļāvība uz to, ka 2009. gada 1. oktobrī pensijas tiks pārskatītas.

Nav pamatots Ministru kabineta uzskats, ka tiesiskā paļāvība nevar izveidoties, ja kāda tiesība pati par sevi ir atkarīga no ekonomiskās situācijas – patēriņa cenu izmaiņām, nodarbināto skaita un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēra valsts budžetā. Satversmes tiesa norāda, ka tiesiskā paļāvība personām bija izveidojusies nevis uz kādu konkrētu pensijas pieauguma apmēru, bet gan vienīgi uz to, ka normatīvajos aktos noteiktajā laikā pensijas tiks pārskatītas atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajiem kritērijiem. Pieņemot apstrīdēto normu, šī paļāvība tika aizskarta.

Ministru kabinets norāda arī, ka tiesiskā paļāvība uz pensijas pārskatīšanu var izveidoties vienīgi pēc tam, kad atbildīgā iestāde ir izdevusi administratīvo aktu par pensijas pārskatīšanu. Arī šāds uzskats nav pamatots. Tiesisku paļāvību personai var radīt gan administratīvais akts, gan tiesību norma, gan atsevišķos gadījumos arī citāda valsts institūciju rīcība ar pietiekami augstu noteiktības pakāpi. Ja persona kādas tiesības jau ir ieguvusi, proti, ja tiesību norma tai jau ir piemērota, tad personas paļāvība uz šo tiesību saglabāšanu ir īpaši augsta un valsts iespējas šādu paļāvību aizskart ir aprobežotas ar stingrākiem kritērijiem.

Tomēr arī tiesību norma, kas vēl nav piemērota, var radīt aizsargājamu tiesisko paļāvību, ja nosaka sagaidāmas tiesības. Proti, tiesības normatīvajā aktā ir paredzētas, bet vēl nav iestājušies visi to īstenošanas priekšnoteikumi. Jo sevišķi šāda paļāvība rodas tad, ja tiesību norma attiecas uz jau ievadītām tiesiskajām attiecībām. Tieši šādi apstākļi konstatējami attiecībā uz pensiju pārskatīšanu, proti, personām jau bija piešķirtas valsts pensijas, un tiesiskais regulējums paredzēja tiesības uz to pārskatīšanu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā konkrētā datumā. Tātad fakts, ka atbildīgā iestāde vēl nebija izdevusi administratīvo aktu par pensiju pārskatīšanu, ietekmē tiesiskās paļāvības aizsardzības līmeni, nevis to, vai tiesiskā paļāvība vispār varēja būt izveidojusies.

Ievērojot minēto, secināms, ka personām bija radusies likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība uz to, ka pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā notiks.

25. Izvērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nodrošināt sabiedrības intereses, vērā ņemams tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu. Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka šāda saudzējoša pāreja var izpausties kā saprātīga pārejas termiņa noteikšana vai kompensācijas paredzēšana (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Tomēr minētais neizslēdz, ka šādu saudzējošu pāreju iespējams noteikt arī ar citiem mehānismiem. Turklāt atsevišķos gadījumos saudzējošas pārejas esamība var nebūt vienīgais kritērijs, kas izšķir to, vai saprātīgs līdzsvars ir ievērots.

Tā, piemēram, Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa savā praksē vairākkārt norādījusi, ka tiesiskās paļāvības princips nav iztulkojams tik plaši, ka tas personu pasargātu no jebkuras vilšanās. Atsevišķos gadījumos, samērojot tiesiskās paļāvības ierobežojuma apmēru un tiesiskā regulējuma maiņas nepieciešamību un steidzamību, atkāpšanās no personai garantētajām tiesībām pieļaujama arī bez pārejas perioda (*sk. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 1977. gada 8. februāra spriedumu lietā Nr. 1BvR 79, 278, 282/70, publicēts BVerfGE 43, 242, 286.–289. lpp. un 1980. gada 18. novembra lēmumu lietā Nr. 1BvR 228, 311/73, publicēts BVerfGE 55, 185, 203.–204.lpp.*).

Arī Satversmes tiesa iepriekš ir norādījusi, ka sabiedrībai nozīmīgu interešu aizskārums novēršanai būtu dodama prioritāte salīdzinājumā ar tiesiskās paļāvības principu. Konstatējot būtiskus sabiedrības interešu aizskārumus, valsts institūcijām ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums rīkoties (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 secinājumu daļas 2. punktu un 2009. gada 6. jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 13. punktu*). Tāpat Satversmes tiesa norādījusi uz nepieciešamību pamatot, ka tiesiskās paļāvības aizskārums ir bijis nesamērīgs (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 24. marta sprieduma lietā Nr. 2008-39-05 12. punktu*).

Līdz ar to, vērtējot, vai saprātīgs līdzsvars ir ievērots, savstarpēji jāsamēro divu pretēju interešu – personu tiesiskās paļāvības aizsardzības un nepieciešamības konkrēto regulējumu grozīt sabiedrības interesēs – nozīmīgums. Saudzējošas pārejas noteikšana aplūkojama kā līdzeklis personu tiesībām radītā aizskāruma seku mazināšanai.

Kā norādīts iepriekš, vērtējot, cik lielā mērā aizsargājama ir personu tiesiskā paļāvība, vērā ņemams tas, vai tiesību norma, kas konkrētās tiesības personām piešķirusi, tām jau ir piemērota. Tiesiskās paļāvības aizsardzības apjoms atšķiras atkarībā no tā, vai persona paļāvusies uz jau iegūtām vai sagaidāmām tiesībām.

Šajā gadījumā pensiju pārskatīšana tika atcelta, pirms tā bija faktiski notikusi, proti, valsts pensiju apmērs vēl nebija palielināts pārskatīšanas rezultātā. Tādējādi normas, kas noteica pensiju pārskatīšanas kārtību, vēl nebija piemērotas. Personām bija izveidojusies paļāvība uz sagaidāmām, nevis jau iegūtām tiesībām. Šāda paļāvība ir aizsargājama, tomēr aizsardzības apmērs ir mazāks nekā tādā gadījumā, ja tiesības jau būtu iegūtas, proti, ja pensiju pārskatīšana jau būtu notikusi.

Apstrīdētās normas nepieņemšanas gadījumā pensijas būtu pārskatītas un personu paļāvība uz iegūto tiesību saglabāšanu būtu aizsargājama lielākā mērā nekā uz sagaidāmu pārskatīšanu. Ir saprotams, ka ekonomiskās krīzes apstākļos, kad iezīmējas nepieciešamība sociālā nodrošinājuma apmēru samazināt, likumdevējs vēlējās šādu situāciju novērst.

Satversmes tiesa jau agrāk ir norādījusi, ka tiesiskās paļāvības princips saistāms ar nepieciešamību radīt tādus apstākļus, kas indivīdam ļautu plānot savu nākotni. Tā Satversmes tiesa norādījusi: tiesiskajam regulējumam ir jābūt pietiekami stabilam, lai indivīds, vadoties no tiesību normām, varētu pieņemt ne tikai īstermiņa lēmumus, bet arī ilgtermiņā plānot savu nākotni (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 9.2. punktu*). Tāpat arī pienākums paredzēt saprātīgu pārejas periodu ir nepieciešams galvenokārt

tādēļ, ka persona, paļaujoties uz konkrētu normatīvo regulējumu un tajā ietvertajām tiesībām, ir iekārtojusi savu dzīvi, veidojusi nākotnes plānus, uzņēmusies saistības u.tml. Pārejas periods ir nepieciešams, lai persona varētu pārorientēties atbilstoši kārtībai, kas paredzēta jaunajā tiesiskajā regulējumā.

Kā Satversmes tiesa secinājusi iepriekš, personām bija izveidojusies likumīga, pamatota un saprātīga tiesiskā paļāvība uz to, ka pensiju pārskatīšana 2009. gada 1. aprīlī normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā notiks. Tomēr tām nevarēja būt radusies paļāvība uz to, ka pensijas tiks paaugstinātas kādā konkrētā apmērā. Lai gan periods, par kuru pensijas bija paredzēts pārskatīt, jau bija noslēdzies un šajā periodā patēriņa cenas bija paaugstinājušās, tomēr informācija par konkrētiem patēriņa cenu indeksiem vēl nebija publiski pieejama. Tādējādi personu paļāvība saistāma ar normatīvajos aktos noteiktas procedūras ievērošanu un pārrēķinu veikšanu, nevis konkrētu finansiālu ieguvumu. Turklāt summas, par kādām pensijas būtu palielinājušās, ja pārskatīšana būtu notikusi, nav atzīstamas par tādām, ar ko būtu iespējams saistīt ievērojamus nākotnes plānus, iekārtot savu dzīvi, uzņemt saistības u.tml. Līdz ar to apstāklim, ka, pieņemot apstrīdēto normu, netika noteikts pārejas periods, šajā gadījumā nevar būt izšķiroša nozīme, vērtējot to, vai saprātīgs līdzsvars starp personu tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interesēm ir ievērots.

Apstrīdētā norma pieņemta valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošanai. Satversmes tiesa šā sprieduma 22.3. punktā secināja, ka ievērojamā ekonomiskās situācijas pasliktināšanās liedza valstij garantēt tādu sociālā nodrošinājuma kopumu, kāds bija noteikts ekonomiskās izaugsmes gados. Neveicot pasākumus situācijas risināšanai, tiktu ietekmēta valsts spēja īstenot tiesības uz sociālo nodrošinājumu un garantēt sociālās drošības sistēmas ilgtspēju. Tas būtu pretrunā arī ar sociāli atbildīgas valsts principu. No minētā izriet, ka atkāpšanās no tiesībām uz to, ka pensijas tiek pārskatītas, notikusi nozīmīgu sabiedrības interešu nodrošināšanas labad.

Līdz ar to, samērojot personu un sabiedrības interešu nozīmīgumu, secināms, ka šajā gadījumā nepieciešamība pēc apstrīdētās normas atsver

to, ka netika nodrošinātas tiesības, uz kuru īstenošanu personas varēja paļauties. Tādējādi apstrīdētā norma nerada tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

atzīt 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. panta vārdus „valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek” par atbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris